

ELISABETH THORMAN

ÄKTA
SPETSAR

STOCKHOLM. P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

ÄKTA SPETSAR

EN KORT HISTORIK
AV ELISABETH THORMAN

STOCKHOLM — P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM
CENTRALTRYCKERIET 1913
PAPPER FRÅN LESSEBO

TILL

MARIA ADELBORG.

FÖRORD.

FÖRELIGGANDE lilla bok, ett av de anspråkslösa första företagen att för svensk publik framställa såväl i dess historiska utveckling som i dess nuvarande förekomst den utsökta textila konstartvikalla spets, är utarbetad i överensstämmelse med det hittills märkligaste verket över spetsar, Dr Moriz Dregers »Entwicklungsgeschichte der Spitze» (Wien 1910; Verlag Anton Schroll & Co). Till denna framställning äro fogade de ännu aldrig skrivna kapitlen om våra svenska spetsar samt därjämte en redogörelse över de först under de senaste åren studerade och omskrivna norska, danska och finska spetsarna. Med förbigående av alla de tekniker, som strängt taget falla utom spetsarnas område: genombrutna sömnader, knutet och trätt arbete, broderi på tyll, fransflätning m. fl., rör sig framställningen samtidigt om de båda huvudsakliga spetsformerna, den sydda och den knypplade, under två århundraden — och ännu sedan man fullt ut avvunnit knypplingstekniken dess rika möjligheter — ofta utförda efter samma mönster.

Inom det strängt begränsade utrymmet har hänsyn kunnat tagas endast till spetsarnas utveckling i de stora dragen, endast till de starkast karaktäristiska typerna; de otaliga varianterna hava fått lämnas å sido, medan däremot de många allmogetyperna, främst våra svenska, så fjärran från renässans- och barockspetsarnas utsöktaste arter, men i och för sig av en frodigt blommande, karaktärfull och nationell egenart, framhållits. -- Av i de större spetsverken gängse uttryck hava sådana bibehållits som äga full klarhet och tydlighet.

Liksom över huvud taget all forskning å det textila konstområdet är forskningen i spetsarnas historia ännu stadd i ett tidigt skede; till den grad är deras historieskrivning ännu i sitt vardande, att en uppgift, given i dag, i morgon genom ett nytt fynd, en ny upptäckt kan vara kullslagen. Vad beträffar här lämnade uppgifter kan endast åberopas den som källskrifter angivna litteraturen jämte uttalanden av fackligt bildade personer. På intet sätt som en fullständig framställning, men i så mycket högre grad som en grundval för fortsatta studier är föreliggande lilla arbete ämnat att betraktas.

Till några av de främsta utländska auktoriteterna på spetsarnas område, grevinnan Lina B. Cavazza i Bologna och dr M. Dreger i Wien; till fröken Lilli Zickerman, fru Bricken Gyllenhammar och intendenten baron Cederström, till slöjdinspektören, herr Lauri Mäkinen, Helsingfors, samt till våra främsta svenska auktoriteter, fröken Otilia Adelborg, fruarna Ingeborg Petrelli och Hilda Lilienberg, vilka alla lämnat värdefulla upplysningar, står undertecknad i tacksam förbindelse; till Fru Petrelli och Fröken Adelborg icke minst för tillfälle till studier i deras samlingar av eller litteratur över spetsar.

Staby, Biskopskulla i aug. 1913.

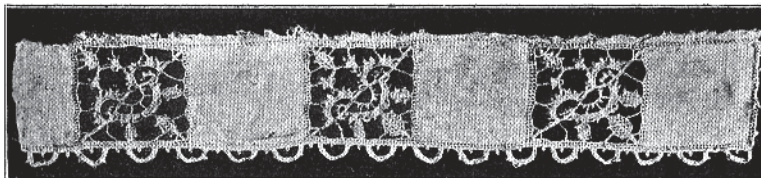
Förf.

INNEHÅLL.

FÖRORD.	Sid.
I. SPETSARNAS FÖRHISTORIA	I
II. RENÄSSANSSPETSAR.	
A. DEN TIDIGARE RENÄSSANSSPETSSEN	4
B. DEN SENARE »	11
III. BAROCKSPETSAR.	
A. BAROCKSPETSSEN I ITALIEN	17
B. » UTOM »	22
IV. SJUTTONHUNDRATALETS SPETSAR.	
A. DE TIDIGARE SJUTTONHUNDRATALSSPETSARNA OCH ROKOKOSPETSARNA	28
B. SPETSARNAS FÖRFALL	37
C. MODERNA SPETSAR	39
V. DANSKA, NORSKA OCH FINSKA SPETSAR	42
VI. SVENSKA SPETSAR.	
A. VADSTENASPETSAR	49
B. ALLMOGESPETSAR	53

I. SPETSARNAS FÖRHISTORIA.

TEXTILKONSTEN, rotad i urfolkens kultur, under de tidigaste efterkristna perioderna givande en mäktig alstring, bringades inom medeltida orientalisk, bysantinsk, siciliansk och engelsk konst till yppersta art, men bär först i och med den inträdande renässansen i det begynnande spetsarbetet knoppningen till vad som under en kort rymd av något mera än två århundraden (omkr. 1550—omkr. 1770) står i full och härlig blomning.

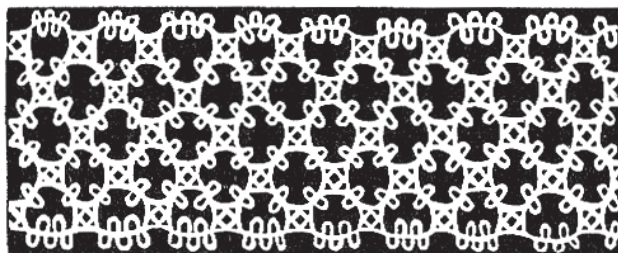
Ur den först i Italien i myckenhet och rikedom framträdande genombrutna sömnaden utvecklade sig närmast den sydda spetsen.

En fresk i Sienas rådhus, utförd av trecentomästaren Ambrogio Lorenzetti (död 1345), visar Freden — i en ung kvinnas gestalt — stödjande sig mot en dyna, å vars överdrag äro insydda rutor i reticella: en av de tidigaste, enklaste, i enlighet med vävnadens trådsystem utvecklade, genombrutna sömnadsarterna. Från att länge hava smyckat en yta, anbragtes så småningom bårder av reticella som kantornering; en liten, ofta knypplad udd betonade ytterligare föremålets art av hängande. Tidigast växlande med stycken av den kvarblivna lärften, placerades reticellarutorna snart intill varandra och fingo, ehuru sydda i

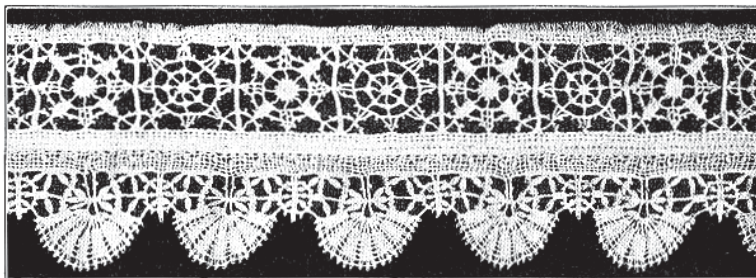
Överstycket: BÅRD MED RUTOR I RETICELLA OCH SYDD UDD.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

1—132601. *Thorman, Äkta spetsar.*

lärften, tillsammans med den tillfogade udden fullt ut spetskaraktär. Ett följande moment, kanske det viktigaste, är det, då lärften som underlag lämnas och spetsen sys fritt. Såväl i »bård» som uddar är rutnätet (varav namnet reticella = litet nät) tydligt framträdande. Udden bär länge prägel av att vara fogad till, icke ett med själva spetsen.

PASSEMENTLIKNANDE SPETS UR FROSCHOWERS »NEW MODELBUCH».
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

SYDD RETICELLABÅRD MED KNYPPPLAD, RIK UDD.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

Den knypplade spetsen, om vars upphov länge osäkerhet rått, är med all sannolikhet framgången ur passementen: de i silver, guld och färger framställda bårder, för vilka knypplingstekniken troligen länge varit i bruk, och för vilka medeltiden å dräkter m. m. fann rikaste användning. Bland de tidigaste knypplade spetsarna förekomma i stort antal sådana, som äro framställda i färger och sålunda bilda själva övergången från passement till

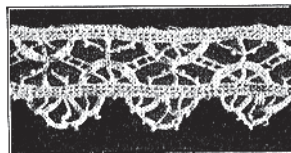

spets. Någon gång kan även en mycket tidig sydd spets äga en tillsats av färg. Dessa rester av den medeltida smaken för och glädjen över färg befinnas i våra dagar inom allmogekonstens område; vi erinra om de slaviska folkens spetsar samt om de svenska delsbospetsarna.

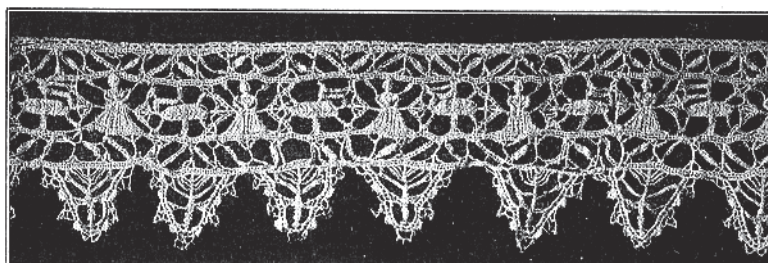
Medan man för den sydda spetsen med full säkerhet kan nämna Italien som upphovs- och föregångslandet, har ännu icke något motsvarande kunnat fastställas för den knypplade spetsen. Såväl i Italien som Flandern spårar man den tidigt. Till de skilda, numera okända orter, där knypplingen med skicklighet handhafts, får man hänföra dess tidigaste frambringelser.¹

Från tretton-, fjorton- och femtonhundredatalens genombrutna sömnader, från de smala, knypplade eller sydda, till reticellabårder fogade uddarna — fjortonhundredatalets och det tidiga femtonhundredatalets spetsar — utvecklar sig således först mot mitten av femtonhundredatalet de vita, av bredd, luftighet och ornamentala rikedom kännetecknade, som kantörnering avsedda textila konstverk, vilka, på grund av sin uddighet, i olika länder få de respektive namnen: merlo, merletto, punto; dentelle, point; spitze; spets, och åt vilka vi, som en motsats mot våra dagars värdelösa, å maskiner framställda imitationer, giva det om utsökt art och full konstnärlighet vittnande namnet »äkta spetsar».

¹ Värdefulla upplysningar lämnar Froschowers »New Modelbuch» (1561—1562): i företalet heter det om de knypplade spetsarna, att de »im Jar 1536 erstmals durch die Koufflüt (Kaufleute) uß Venedig in Italien ins Tütschland bracht worden».

Slutstycket: DETALJ AV RETICELLABÅRD.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

II. RENÄSSANSSPETSAR.

(Omrk. 1550—1650.)

DEN STRÄNGA STILEN.

A. DEN TIDIGARE RENÄSSANSSPETSSEN.

(Omrk. 1550—1600.)

RENÄSSANSENS sinne för plastisk klarhet; dess håg att lämna färgen å sido för att framhäva formen; dess art att sinnbildligt uttrycka en tanke, varigenom spetsen, ett motstycke till arkitekturens palmetter och krönande figurer, kommer att bliva det konstnärligt omskrivna uttrycket för en utöver avslutningens gränser strävande kraft — allt detta främjar i oerhörd grad spetsarnas utveckling.

Jämte bevarade rester från denna tidigare period, de egentliga spetsarnas första skede, ger det under åren 1562—1625 utkommande, överflödande stora antalet mönsterböcker¹ — en tillför-

Överstycket: SYDD ITALIENSK RETICELLASPETS.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

¹ Av de före 1562 utkommande mönsterböckerna upptaga (enl. Dreger) samtliga mönster *icke* för spetsar, men för genombrutna sömnader av skilda slag. I »Le Pompe» (1562) nämnas för första gången »merli» och äga mönstren den slutenhet i kompositionen och den rikedom, som känneteckna spetsar; dessutom den vikt lagd på uddarna, som så ofta framträder å samtida porträtt.

litlig mätare på det stora intresset för spetsar — en säker ledning för studiet av det allt flitigare övade, allt snabbare till rikedom och skönhet utvecklade spetsarbetet. Utgivna icke endast i Italien, utan i myckenhet i Tyskland, Frankrike och England. Äro dessa mönsterböcker bevis för att spetstillverkningen redan under femtonhundratalet utbredd sig vida över Italiens gränser.¹ Nya inflytelser kunna dock icke spåras.² Italiensk renässanssmak är ännu för utvecklingen den enbart normgivande.

Stilbestämmande för renässansspetsarna är framför allt den; strängt symmetriska anordningen av strängt geometriska former figurala och växtmotiv, ornamentalt formade, inordnas icke sällan och giva ofta ett medeltidsartat naivt drag. En ständigt nyskapande, outtömligt rik fantasi har, inom de snäva gränserna, givit en till det oändliga gränsande mångfald av detaljformer åt denna spetstyp, den härskande i Italien inemot barockspetsarnas överhandtagande. Ett lättare linjeflöde uppenbarar sig i några av mönstren i »Le Pompe», där symmetrien dock alltjämt härskar. Där enbart växtmotivet kommit till användning (»punto a fogliami»), äga de symmetriskt formade uddarna stor skönhet, medan själva »bården» tydligt visar ovana vid fri och stor behandling. Det taktmässiga uppreandet av de torftigt tecknade blomformerna är den svaga begynnelsen till barockspetsarnas storartade rytm, där den djärvt buktade rankan fyller och bär; till den formprakt, den teckning i stora och fria drag, dit ännu ett halvt sekels utveckling skulle låta ornamentiken hinna. Samtida mönsterböcker giva, med känsla av det friare linjeflödet, åt den i »Le Pompe» avbildade arten namnet »punto in arie»,³ medan »punto a reticella» eller »merlo a reticella» visar hän på den strängare typens ursprung ur de

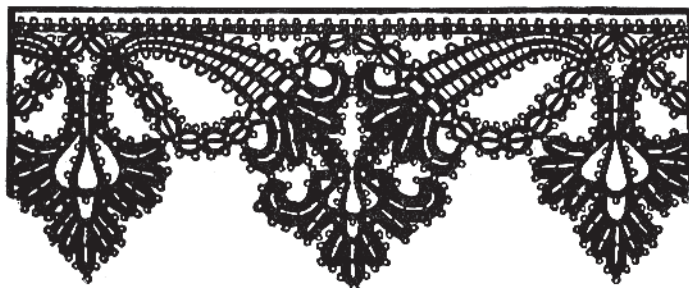
¹ »Merli — — — che si usano hoggidi per tutta l'Europa» — »spetsar, som numera begagnas över hela Europa» (Cesare Vecellio, 1597).

² »Punto Fiamengo» (flamländsk spets), »Merlo alla Spagnola» (spansk spets) hos Giacomo Franco, 1596, tyckas vara godtyckliga, icke ens typbestämmande benämningar.

³ Benämningen punto in aere hos Zoppino 1530, Pagan 1558, har av allt att döma gällt genombruten sömnad, icke den spetsart, för vilken benämningen sedermera blivit betecknande.

genombrutna sömnaderna med deras stränga beroende av en vävnads trådsystem.¹

De båda teknikerna sömnad och knyppling växla, ofta oberoende av mönstren. För de i framställningen dyrbarare sydda

MÖNSTER FÖR KNYPLAD SPETS UR »LE POMPE».
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

PUNTO A FOGLIAMI.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

spetsarna angives Venedig som utan jämförelse främsta produktionsorten,² under det att Milano och Genua tidigt äro berömda för utsökt knypplingsart; ett förhållande, som står i nära samband med dessa städers tidiga berömmelse för dyrbara passement i guld.

¹ Cesare Vecellios »Corona — — —» (1597) liksom I. Parasoles »Teatro — — —» (1616) visa ett övervägande antal reticellamönster och dessa av utomordentlig rikedom och skönhet.

² Att döma av en del mönster i »Le Pompe» (Venedig 1562) har man naturligtvis även här framställt knypplade spetsar.

Italienska porträtt från femtonhundralets senare hälft visa dräkterna ej till överflöd smyckade med spetsar. Bianca Capellos porträtt i Uffizierna (omkr. 1575; Entw. der Sp., avb. 16) visar en ytterst förnäm kvinnodräkt, där en besättning av blomlikt formade, symmetriska uddar är anbragt kring händer och hals. Så gott som uteslutande smycka spetsarna kvinnodräkter, och det tyckes ofta vara de förnäma damerna, som med egna händer syssla med det konstfulla arbetet.¹ I hög grad torde detta arbete redan nu hava haft betydelse för Venedigs kloster och fattigare befolkning. — För prästerlig och kyrkorornat, tidigare rikt smyckad med genombrutna sömnader, togos spetsarna snart i anspråk. Den hastigt ökade efterfrågan på spetsar framgår av inledningen till Froschowers »New Modelbuch», där det bl. a. heter: »först användes dessa spetsar endast för skjortor; men nu har det kommit därhän, att man även begagnar dem för 'Halsgöller' och 'Hauptloch' (kragar), för ärmor, huvor, — — — näsdukar, — — på dukar och lakan, på kuddar såväl som på otaliga andra föremål».

Det återstår att nämna något om övriga länders spetsframställning under denna period. Spaniens ringa deltagande kan man sluta sig till av de omständigheter, att intet enda verk om spetsar där utkommit, samt att Cesare Vecellio i sitt stora kostymverk² icke har att uppvisa en enda med spetsar smyckad spansk dräkt.³ Det på kretsen byggda reticellamönstret har genom klostrens inflytande fått insteg såväl i Spanien som i Sydamerikas spanska kolonier m. fl. områden och kvarstår ännu i våra dagar som allmogeslöjd (Paraguay, Brasilien, Filippinerna, Teneriffa). — Först under en senare period utvecklades det egenartade och praktfulla broderi, som, dock icke av något spanskt ursprung, fått benämningen »spansk spets».⁴

¹ Avbildningar av förnäma damer, syende eller knypplande spetsar, förekommer bl. a. hos Crivellari (Entw. der Sp., sid. 54 o. 55).

² »Abiti antichi e moderni.»

³ En senare tid visar den flandriska spetsen buret även av spanjorer.

⁴ Silverspetsarna å Karl XI:s kröningsdräkt — sedermera i sin helhet kopierad för Gustaf III — benämnas i ett inventarium från 1703 »spanska spetsar».

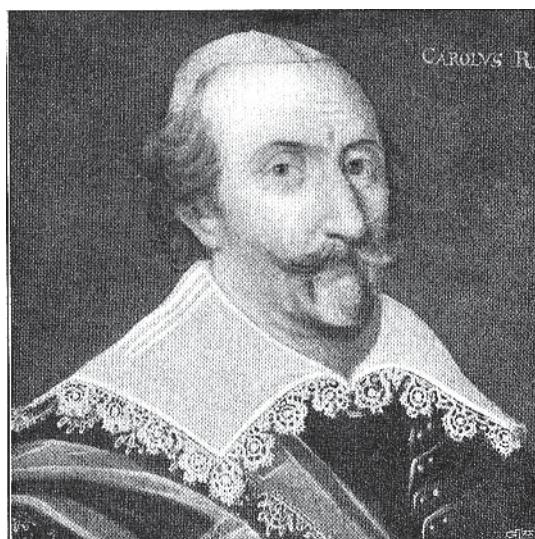

MARIA AV PFALZ.

GRIPSHOLM.

I Frankrike liksom i Tyskland¹ härskar fullständigt den italienska smaken och de italienska förebilderna. Flandern, där ännu i början av 1600-talet italienska spetsar äro på modet (Entw. der Sp., avb. 29), avlägsnar sig först från det italienska herraväldet och framställer en ny typ, ägande fullt ut nordlig (= norr om Alpena) karaktär. Det är denna typ, norr om Alpena den härskande under det tidiga sextonhundratalet, som möter oss på porträttbilder av van Dyck och med honom samtida porträttörer.

KARL IX.

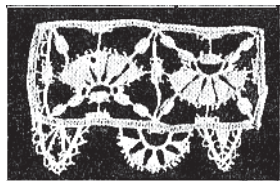
GRIPSHOLM.

Från Flandern övergår spetsknypplingen i början av sextonhundratalet till Töndern i Slesvig.

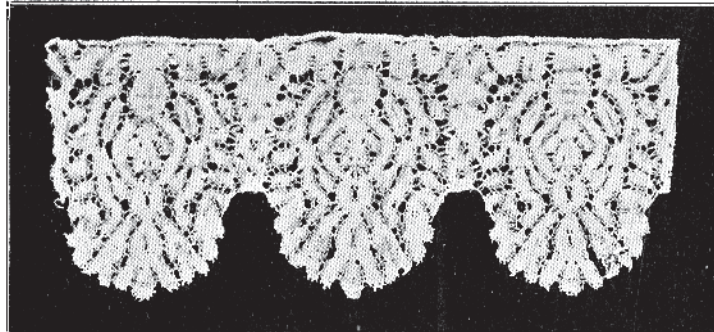
Över vår vadstenaknypplings historia vilar ännu dunkel; flandriskt inflytande kan dock tydligt påvisas här, liksom i Tön-

¹ Den av Barbara Uttman (död 1575) i Sachsen grundade spetsknypplingen (passementframställningen?) uppgives hava fått en kraftig höjning genom år 1561 införskaffad flandrisk arbetskraft.

dern. — För de av de svenska stormännen och deras fruar
burna spetsarna måste man antaga främmande ursprung; en im-
port, vars omfång ännu var föga betydande, men vilken satte
vårt avlägsna lands furstliga och adliga personer i stånd att
kläda sig efter det senaste modets föreskrifter. Ett porträtt av
en okänd dam, daterat till 1570-talet, visar manschetter i reticellastil,
medan Maria av Pfalz (död 1589) uppträder i det moderna,
vidlyftiga kragarrangementet med höga manschetter. Spetsen å
ett porträtt av Karl IX är av största intresse såsom en av de å
svenska porträtt ytterst sällsynta »punti in arie».

Stutstycket: SYDD RETICELLASPETS MED VÄXTMOTIV.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

B. DEN SENARE RENÄSSANSSPETSEN.

(1600—1650.)

PUNTO a reticella tilltalade, med sitt skarpa och klara linjeverk, på det högsta det romanska sinnet. För germansk uppfattning stod den mera fjärran. I nordligare trakter, där icke en lätt och genomskinlig luft gav den till skarpa klara formen, men skimmer och töcken svepte allt i sin slöja, skapande skiftande och underbara stämningar, framstår en ny spetstyp: ett mystiskt och hopsmält helt av detaljer, vilka man endast mödosamt förmår leta ut, då däremot i den av romanska sinnen omhuldade spetsarten varje dels tydliga sammanhang med det hela är lätt skönjbart. Icke nyskapad, men en omformning av den italienska senare renässanstypen, får denna nya spetsart sin gestaltning av knypplingen, som här för första gången träder fram i fullt medvetande om nya och egna möjligheter.

Utvecklingen i de italienska spetsarna hade med det ingående sextonhundratalet vid sidan av såväl de geometriska formerna som växtmotivet givit plats för en — fortfarande fullt symme-

Överstycket: FLANDRISK SENRENÄSSANSSPETS.
(Tillhör fru Petrelli, f. Eketrä.)

trisk — framställning av voluter, ofta ordnade kring ett vasformat, blombärande ornament.¹ Vid sidan av de främst omhuldade, aldrig ur bruk komna reticellaspetsarna äger denna nya typ, den senare renässanstypen, sin största betydelse som upphov till den nya flandriska spetsarten. Också i denna varnar man ofta vasen, men de få och kraftigt tecknade voluterna hava här efterträtts av en mångfald av så tätt intill varandra slutna former, att spetsen fått något av en vävnads täta fasthet och smidiga mjukhet och därigenom en helt ny och egenartad skönhet. Från sina föregångare, reticellaspetsarna, hava de båda arterna bibehållit de stora uddarna, numera ett med själva bården. En senare spets, av fullt samma karaktär men utan uddar, kantar under en kort period de av Karl X och hans samtida burna kragarna. Samtida porträttörer, Rembrandt, Rubens, van Dyck, Frans Hals, Fr. Leux, Elbfas och Mierevelt m. fl., föra inför våra ögon sin tids förnäma värld, där spetsarna i kragar av oerhörda mått, å manschetter, förkläden, underkjolar, kappor, huvor, krås, handskar, solfjädrar, i spetsbesättning på strumporna eller stövelskaften, i strumpebandsrosetter, skorosetter m. m. blivit det väsentliga i dräktutsmäckningen, och där den nya, utsökt smakfulla lyxartikeln framför allt blivit oumbärlig för männen. Produktionen ökas i samma mån som den ofantliga efterfrågan — den flandriska spetsexporten vinner som avsättningsorter bl. a. England, Frankrike, Tyskland och Österrike —, och spetsknypplingen blir för en del flandriska orter² en förvärvskälla av utomordentlig betydelse.

Frankrike, i det längsta behärskat av venetiansk smak, uppger senare den flandriska spetsarten. Den måttlösa förbrukningen tvingade snart till lyxförbud; sådana, ej minst skadliga för den huvudsakligen av protestantiska flyktingar från Flandern och Brabant främjade inhemska tillverkningen, utfärdades åren 1629, 1634 och 1640.

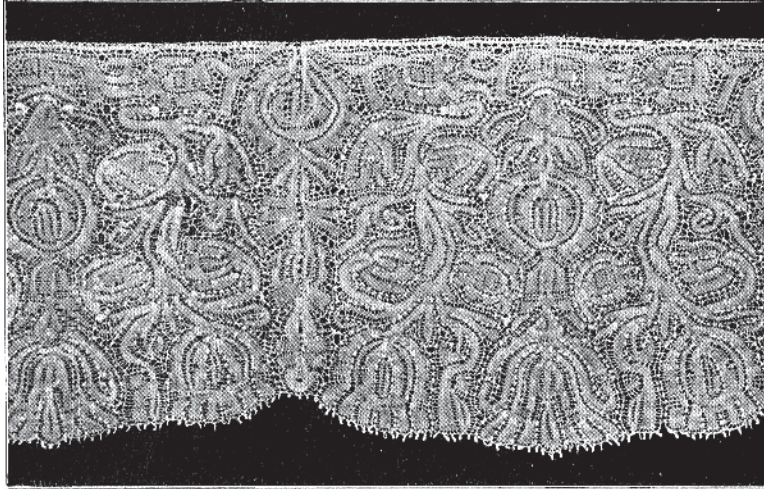
¹ Vasen förekommer i myckenhet redan hos Daniele (utan år), i Passerottis »Libro di Lavorieri» (1591) för genombruten sömnad; i I. Parasoles »Teat o» (1616) för knutet och trätt arbete.

² Som tidigt spetsproducerande platser nämnas Brügge, Gent och Ypern; dessutom Antwerpen.

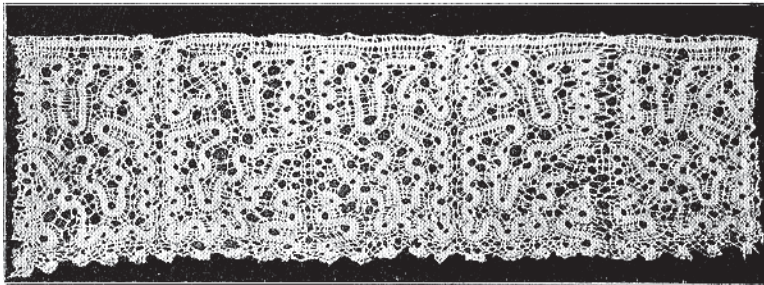

PORTRÄTT FRÅN 1600-TALETS FÖRSTA ÅRTIÖNDEN AV ÖSTERRIKISK FURSTINNA; SPETSARNA AV ITALIENSK SENRENÄSSANSTYP. Nationalmuseum.

VARIANT AV DEN FLANDRISKA SENRENÄSSANSTYPEN.

SLAVISK SPETS.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

För den i England av drottning Elisabet oerhört främjade lyxen i dräkter blevo spetsar nödvändiga.¹ Importen övergick även här från Italien till Flandern. För att skydda den inhemska produktionen, för vilken ävenledes de flandriska flyktin-

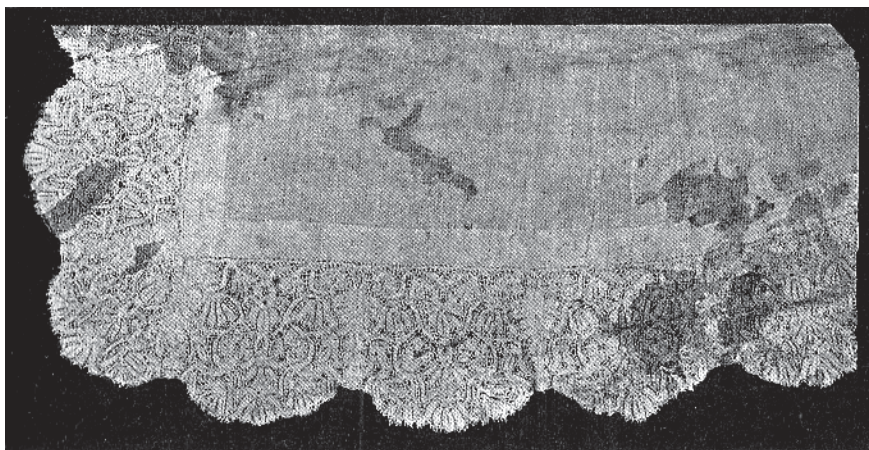
¹ Drottningen uppgives hava vid sin död ägt tretusen spetsbesatta dräkter jämte en oerhörd mängd andra spetsmyckade föremål.

garna blivit av största betydelse, utfärdade England år 1635 ett importförbud.

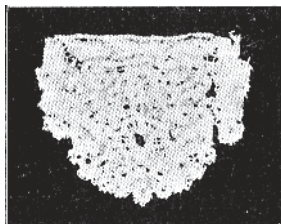
Tönderknypplingen hade i så hög grad utvecklats, att den förmådde fylla de högsta anspråk; Kristian IV (död 1648) besörjde därifrån delvis sitt spetsförråd, och ännu befintliga rester därav visa spetsar med utsökt vacker teckning. För de av samtida svenska stormän burna spetsarna äger man tyvärr ej ännu samma säkra uppgifter angående tillverkningsorten. Alltför blygsamt torde vadstenaknypplingen hava uppträtt för att motsvara de stegrade behoven av dyrbara spetsar. Gustav Adolf, som år 1632 uppträder i krage och manschetter i reticella, hade tidigare burit praktfulla spetsar i flandrisk senrenässansstil, och dessa utsökta spetsar äro allmänt på modet bland hans svenska samtida. Axel Oxenstiernas kista är prydd med en dylik besättning, och Karl X bar å praktdräkter av svart siden samma spetsar knypplade i svart silke. Å det vackra barnporträttet av drottning Kristina (f. d. Rehbinderska saml. n:o 46) smycka utsökt vackra och breda spetsar i samma stil den urringade dräkten och bäras ännu de högt uppvikna manschetterna.

Den genom knypplingen utformade nya spetsarten har med tysk

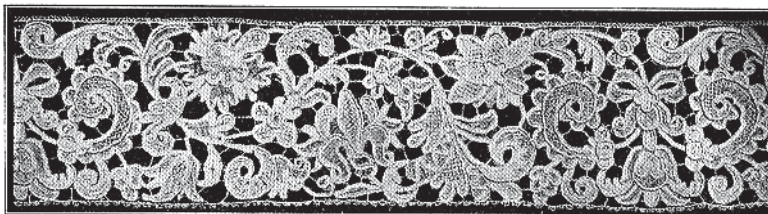

KRISTIAN IV:S NÄSDUK, DATERAD 1644.
(Ur Hannover, Tønderske Knyplinger.)

kultur övergått till angränsande östliga länder och senare hos de slaviska folken fått stor betydelse. Enkelt och kraftigt formade, praktfullt färgade, ofta förbundna med färgrika sömnader, äro dessa spetsar ypperliga prov på den av orientalisk smak genomträngda, av oförvillad formkänsla burna slaviska allmogekonsten.

Slutstycket: FRAGMENT AV SPETSEN Å AXEL OXENSTIERNAS KISTA.

III. BAROCKSPETSAR.

(1650—1700.)

DEN RIKA STILEN.

A. BAROCKSPETSEN I ITALIEN.

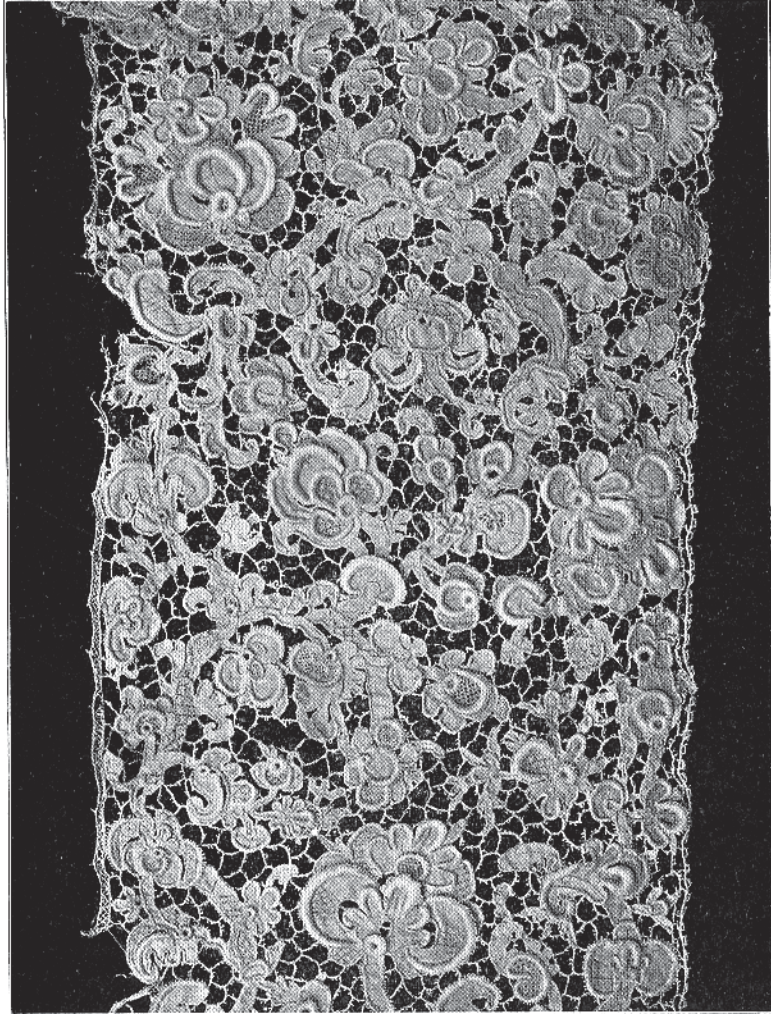
BAROCKSPETSEN, under namn av venetiansk spets erövrade världen, innefattar all spetskulturs yppersta blomning; den på en gång organiskt växande och skönformade, strängt ornamentala och yppigt blomtyngda skapelse, i vilken italienskt skönhetssinne mäktigt klingar ut i ett ackord av underbart välljud. På alla punkter är i denna spetsart mästerskapet uppnått: i teckningens frihet, jämvikt och skönhet, i den plastiska utformningen, i kompositionens kraftiga slutenhet, i det omutomordentlig konstfärdighet vittnande utförandet, i ett material av utsökt beskaffenhet.

Tidens till fast enhetlighet och sammanfattning syftande strävan giver sig tillkänna i betonandet av ett genomgående huvudmotiv framför detaljernas mångfald. Icke i snabb takt, men i ståtligt stigande och fallande rytm rör sig rankan över det utmätta rummet, fyllande överblivna platser med ett fåtaligt, men

Överstyklet: VENETIANSK RELIEFSPETS.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

2—132691. *Thorman, Äkta spetsar.*

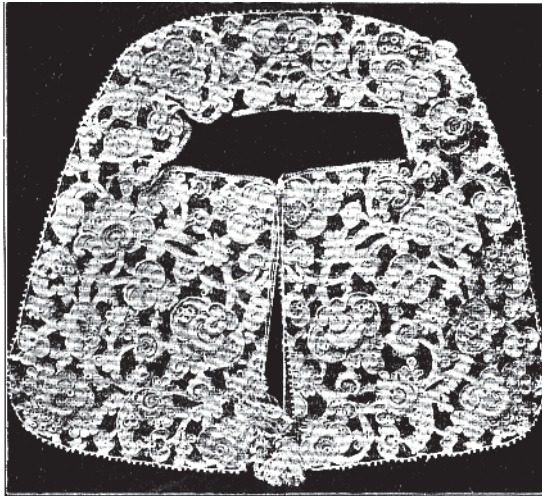

VENETIANSK RELIEFSPETS.
(Tilhör Nordiska Museet.)

rikt format blad-, blom- och knoppverk. Där icke själva föremålets art med nödvändighet bjöd en kring en mittpunkt ordnad framställning, är all symmetri upplöst. Ett annat betecknande drag är den rent italienska formklarhet, vilken, för att rätt uppnås, som teknik avgjort föredrager den strängt precisrande sömnaden; ett tredje drag konturernas plastiska formande,¹ vilket åt dessa spetsar förskaffade namnet »punto a rilievo» och för vilket så gott som enbart sömnaden lämpade sig.

I och med den nya spetstypen hade själva tillverkningen blivit en procedur av ökad betydelse, då hädanefter några av

KRAGE, VENETIANSK RELIEFSPETS.

de väsentliga momenten: reliefernas utformning, det de olika formerna förbindande stavverkets (bridernas) placering, anbringandet av de smyckande, lösa smådelarna (smerli) m. m. — vilket icke lämpade sig att å teckningen angiva — enbart blev de skickliga arbeterskornas sak. Gentemot denna individualisering i spetsarbetet hade mönsterböckerna spelat ut sin roll; deras efterföljare bliva å pergament (fr. velin) eller lärft tecknade mönsterblad, ej sällan utgångna från någon mästare på måleriets område.

Det är Venedig vid århundradets mittpunkt, som får bevittna den i spetsarnas hela historia väldigaste omvälvningen, uppträ-

¹ En sparsamt förekommande venetiansk, senare fransk, sydd spets, »point plat», uppträder utan reliefer.

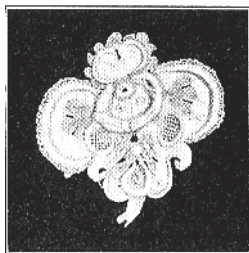

RIKSRÅDET KLAS RÅLAMB.

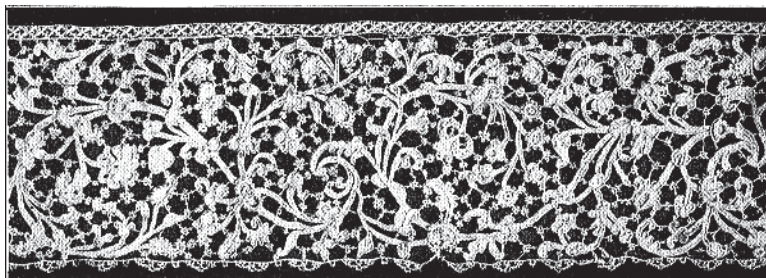
GRANHAMMAR.

dandet av en så gott som helt ny spetstyp, den andra i ordningen, som blomstrat upp ur bördig italiensk jordmån. Det är densamma, den lysande spetsframställningens huvudstad, som ett och ett halvt årtionde senare får bevittna, huru Frankrike, uttröttat på att utbetala de enorma summorna för venetianska spetsar, begår en rovgärning, vars vinning blir en till fransk jord överförd, för egna landsmän avsedd spetsframställning, och vars följder för Venedigs kloster och fattiga befolkning bliva i hög grad minskad export, arbetslöshet och ruin.¹ Och det är i och med denna akt, som Venedig, efter att i mera än hundra år hava lyst som all inhemsk spetsframställnings medelpunkt, i ett slag mister sin betydelse; som det mäktiga Frankrike blir en makt även i spetsarnas historia och dessa snart, för främmande inflytande, mista det italienskt karaktäristiska draget.

Slutstycket: DETALJ AV VENETIANSK RELIEFSPETS.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

¹ År 1664 skriver Frankrikes sändebud i Venedig om spetstillverkningen:
»Tous les convents de religieuses et la plupart des pauvres familles vivent icy de ce travail.»

B. BAROCKSPETSEN UTOM ITALIEN.

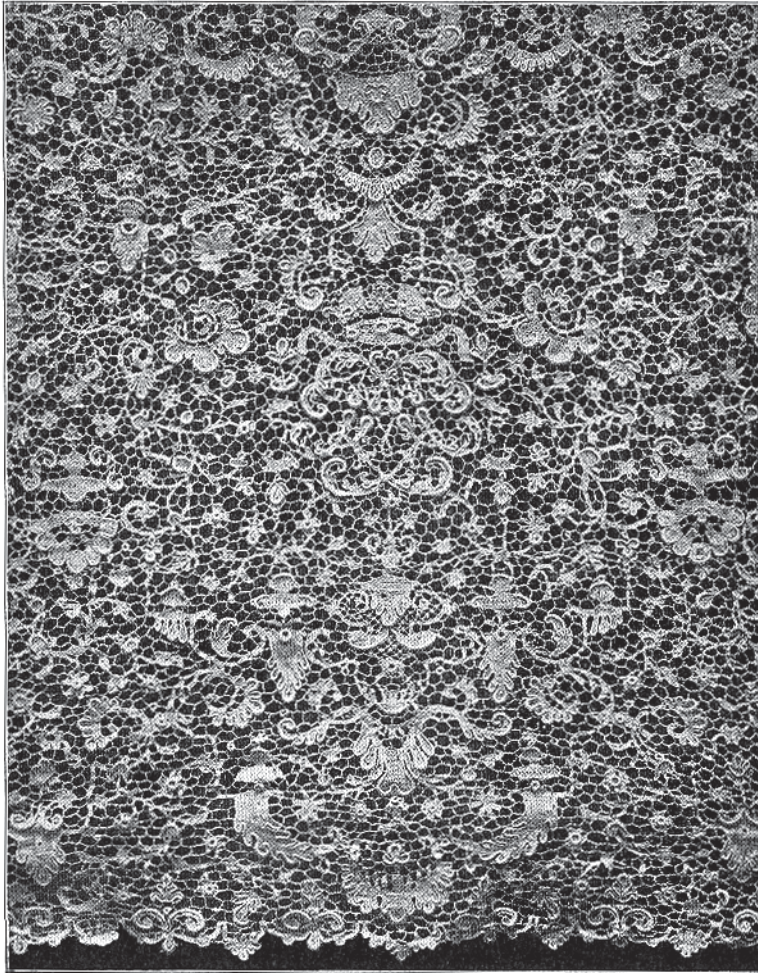
COLBERTS efter stora svårigheter fullbordade företaget att till Frankrike införa spetssömnadens ädla konst — en ur fransk synpunkt storartad finansiell handling — gör året 1665 till ett märkesår inom spetsarnas historia. Till att förfärdiga dessa spetsar utsågos några nordfranska städer, bl. a. Alençon. »Points d'Alençon» blev också för dessa spetsar det gängse namnet, i trots av den kungliga förordning, vilken för de franska spetsarna påbjudit benämningen »points de France». — Företaget, planlagt och satt i verkställighet med sällsynt energi, kröntes av utomordentlig framgång, och Frankrike övergick, från att hava varit det förnämsta spetsimporterande landet, till att driva en storartad export.

Men Frankrikes vinst blev främst ekonomisk; stilistiskt stå de franska spetsarna knappast i jämnhöjd med de venetianska. »Punto rose»,¹ den tidigaste och storformade arten av punto rilievo, övergavs snart, och en senare art, »punto roselline», fick huvudsakligen tjäna som förebild. Till dennas täta blad- och blomverk, anbragt å en av brider fylld fond, fogade fransk smak

Överstycket: PUNTO ROSELLINE.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

¹ Även kallad »gros point de Vénice.»

POINT DE FRANCE.
(Tillhör Livrustkammaren.)

en myckenhet av sirliga ornament i groteskstil. Briderna ställas tätare och smyckas med picoter. Där den italienska överdriften skapat de alltför stora formerna, går den franska till en ofta tröttande överrik utsmyckning. Det pompösa i hållningen får vika för en uppställning, sparsamt byggd av graciöst formade motiv. Som mönstertecknare uppgivas bl. a. Le Brun och Bérain.

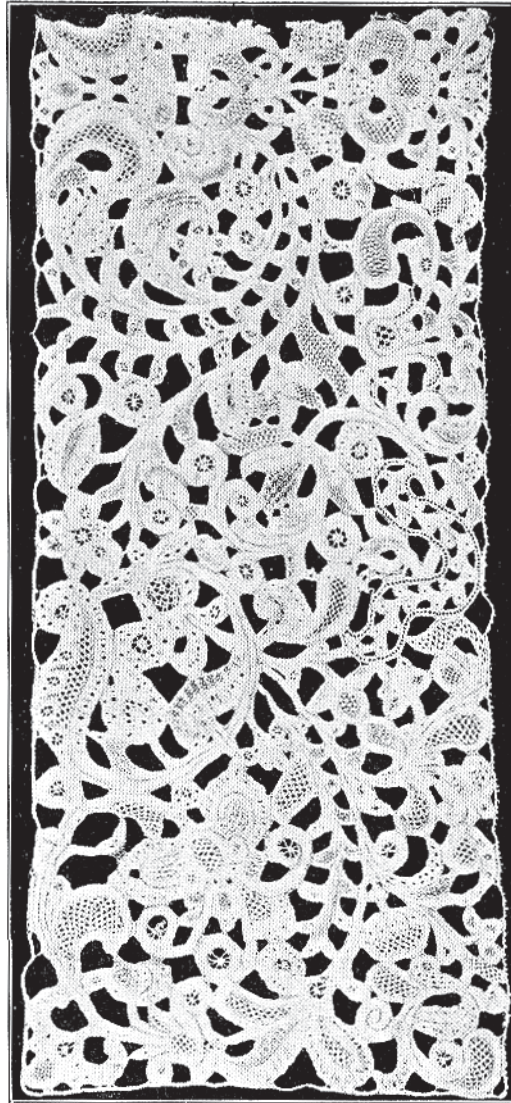
Måttlöst stiger lyxen och med densamma spetsförbrukningen; icke endast dräkter — bland dessa t. o. m. morgondräkter, bad- och frisérkappor, bäckkläder för barn m. m. — utan även möbler bliva föremål för den utsökta och dyrbara lyxen. Toalettbord, synliga å samtida bilder, visa samma rika spetsutsmyckning som ännu tillhör en dylik möbel i Livrustkammarens ägo.¹ Sängen, alltid ett föremål för textilkonstens intresse och omsorg, blir, utomordentligt rikt spetsbesatt, en paradmöbel. Icke enbart vita spetsar, utan de kostbara av guld och silver, vilka som en utveckling av passementen ännu fortlevde, lämpade sig som möbelutsmyckning.² I ett inventarium från 1672 över franska kronans tillhörigheter nämnes »un ameublement — — — garny de riche campane de point de France or et argent». Antependier från det senare sextonhundratalet bära även de dyrbara spetsarna i guld och silver. Kalkkläden och altardukar äro rikt spetsbesatta.

Med perukernas överhandtagande vann en krage av ny typ inträde, men denna lämnar snart rum för kravatten.³ Å porträttbilder av Rigaud, Watteau, Gottfrid Kneller, Meytens, David v. Krafft och Ehrenstrahl m. fl. skymta praktfulla spets-

¹ För att nedbringa kostnaderna för dessa utomordentligt dyrbara spetsar begagnade man sig ibland av vissa förenklingar: dels av pålagda snören för relieferna (Livrustkammaren, n:r 2065/05); dels av de täta delarnas framställande genom täta och fina, för ändamålet vävda band (Nord. mus. n:r 6977); dels slutligen av ett stycke tyg, i vilket hela mönstret skars ut, för att sedan förses med behövliga konturer och bottnar (Nord. mus. n:r 63479).

² En något tidigare, med guldspetsar i äldre stil smyckad säng är den å Nationalmusei konstslöjdvärdelning utställda, under 30-åriga kriget tagen i Nürnberg.

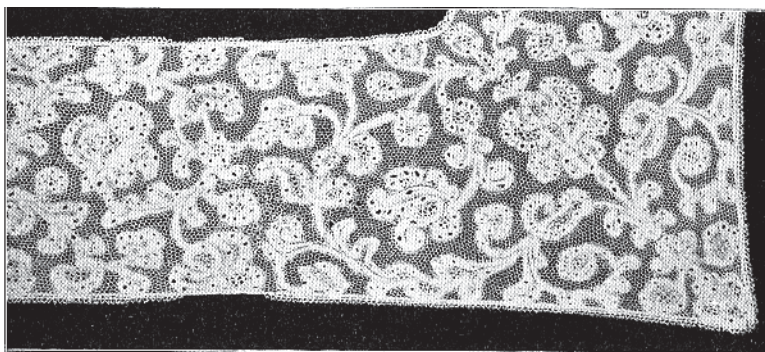
³ Från omkring år 1670; samtidig är fontangen, damernas högt uppstående och rikt spetsmyckade hårprydnad. — Kravatten, tillhörande en ordensdräkt, bäres i Sverige under 1700-talets senaste år och återfinnes bl. a. på porträtt av von Breda.

FLANDRISK BAROCKSPETS,
(Tillhör fru Petrelli, f. Ekstrå.)

kravatter av franska (Rigaud och Watteau) eller italienska points fram mellan perukernas locksvall. Till dessa kravatter buros manschetterna rynkade. Ett hastigt övergående mod är steinkerquen, där kravatten i hela sin längd är löst virad kring halsen, med de spetsprydda ändarna instuckna i rockens knapphål.

I barockspetsens liksom i renässansspetsens historia intager den flandriska spetsen rangplatsen vid sidan av den venetianska. Liksom under en föregående period uppträder denna spets även nu icke sydd, men knypplad. Artskillnaden mellan denna flandriska spets och dess beryktade venetianska frände betingas av

FLANDRISK BOTTENSPETS FRÅN 1600-TALETS SLUT.

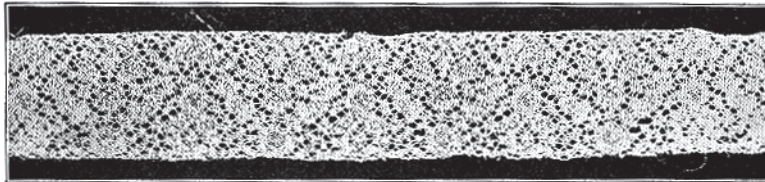
den ändrade tekniken. Till denna nya gestaltning — den knypplade spetsen blir slät, utan reliefer — lägger den flandriska smaken sin karaktäristiska präglning. De yppiga formerna glida närmare, slingra sig intill och i varandra, till dess den av de otaliga detaljernas sammansmältning åsyftade totaleffekten är uppnådd. Ett ofta använt sätt i framställningen bestod däri, att de olika delarna knypplades var för sig för att sedan hopfogas. Briderna blevo i dessa spetsar överflödiga. Som beryktat och högt berömt material nämnes redan nu den glänsande, utomordentligt fina flandriska linnetråden.

Ännu ett steg i utvecklingen gå under århundradets sista år de flandriska 1600-talsspetsarna: det förbindande stavverket, bri-

derna, får, format tätare och finare (liksom samtidigt i Frankrike), karaktären av en botten, mot vilken, spänstigt och rikt, barockens praktfulla rankverk tecknar sig. Och härmed försiggår övergången till en senare spetstyp, sjuttonhundratalets, där — i motsats mot de föregående spetsarna, vilka icke ägt botten — denna blir det för sin typ starkast karaktäristiska draget.

Slutstycket: DETALJ AV POINT DE FRANCE.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

IV. SJUTTONHUNDRATALETS SPETSAR.

A. DE TIDIGARE SJUTTONHUNDRATALSSPETSARNA OCH ROKOKOSPETSARNA.

(1700—omkr. 1770.)

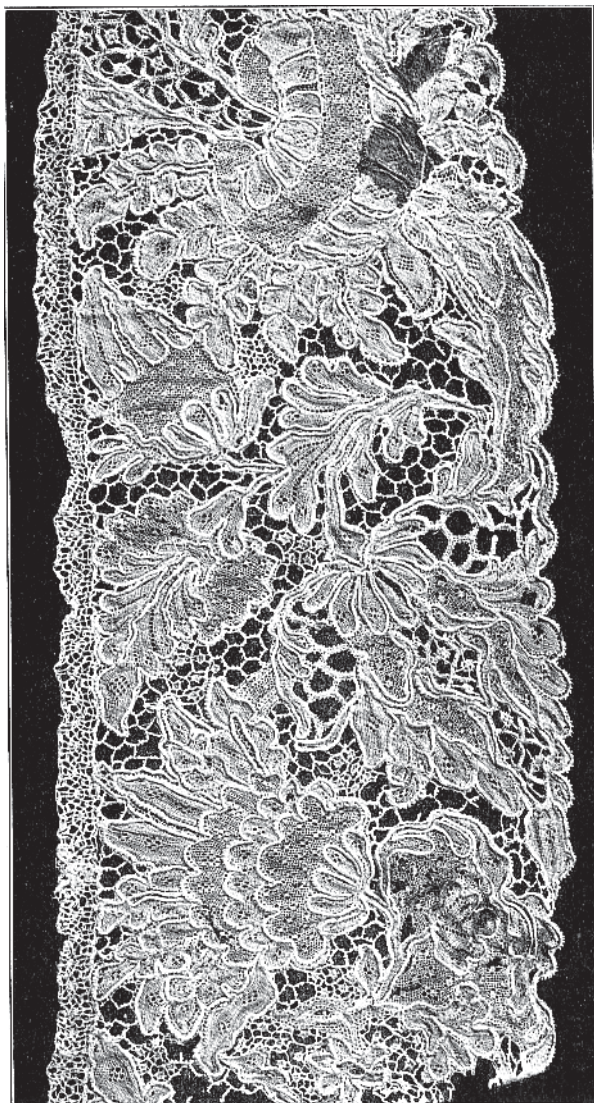
ÖVERGÅNGEN från de äldre spetsarna utan botten till 1700-talets bottenspetsar innehåller icke något oväntat nytt, men så mycket mera av traditionell och följdriktig utveckling.

Politiska omständigheter låta Frankrikes betydelse som spets-tillverkningens främsta land snabbt sjunka. Med det nantesiska ediktets upphävande (1698) utvandrade skaror av hugenotter, i vars händer spetsproduktionen främst legat. De för sin spets-tillverkning berömda städerna Alençon, Aurillac och Sedan¹ bliva främst och i högsta grad lidande härav. Ett i England utiärdat importförbud, ytterligare skärpt år 1698, berövar Frankrike dess främsta avnämare, då däremot samma förbud icke kommer att gälla det ävenledes spetsproducerande Flandern. I

Överstycket: DENTELLE D'ANVERS.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

¹ Jämte Brüssel namnkunniga för sydda spetsar.

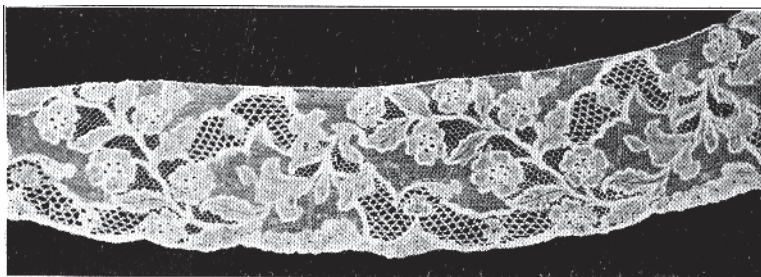
POINT DE BRUXELLES.
(Tilhör grevinnan Mörner, f. Djurklou.)

samma mån som fransk produktion i förfärande grad sjönk, främjades således det nordliga grannlandets. Redan förut ägde denna tillverkning som väsentlig styrka ett material, i glans och utsökt finhet överträffande övriga länders. Det i Brabant vuxna, i Haarlem¹ blekta och i Malines (Mecheln) spunna garnet har i smidighet, styrka, glans och finhet aldrig ägt sin like. I högre grad än för tidigare spetsar blev för bottenspetsarna materialets finlek en fråga av vikt.

I Flandern, av gammalt knypplingens² hemvist, blir denna teknik den härskande, under det att med reliefernas tillbakagång sömnaden mister sin övervägande betydelse.

Icke så mycket i ornamentiken, men däremot i den botten

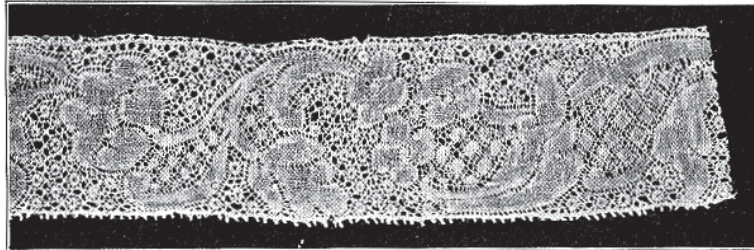
DENTFLE DE BRUXELLES.
(Tillhör grevinnan Mörner, f. Djurklou.)

(réseau), mot vilken ornamentet tecknar sig, ligger det för dessa spetsar främst kännetecknande.³ En otrolig vikt lades vid denna réseau, som i de respektive spetsarna framställdes »à mailles rondes» eller »à mailles carrées» (Valenciennes), med »réseau de Flandre» eller »réseau de Paris»; med den utomordentligt rika »Binche» (»fond de neige»), med den utsökt fina och täta »Ma-

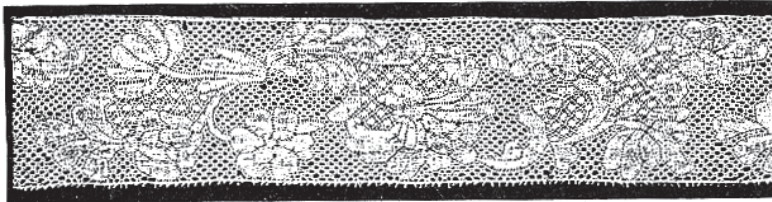
¹ Från både Flandern och Frankrike sändes garn att blekas i Holland.

² Valenciennes nämnes tidigt som en huvudort för knyppling.

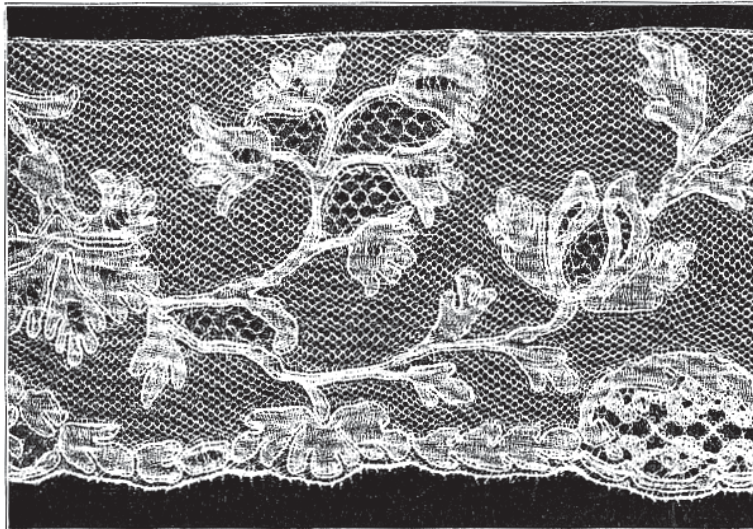
³ Spetsarten avläser man réseau, stilperioden ornamentiken. — Sextonhundratalets sista år och sjuttonhundratalets tidigaste årtionden bildade en övergångsperiod, under vilken tillverkas spetsar både utan och med réseau.

DENTELLE DE BINCHE.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

DENTELLE DE FLANDRE.

DENTELLE DE MALINES.

lines» m. fl. — alla dessa benämningar gällande den övervägande framställda knypplade spetsen.¹

Point de Bruxelles och dentelle d'Anvers, båda utan réseau,² bibehålla var för sig mycket av barockstilen: den förras pomposa blad- och blomverk har endast fått en viss naturalistisk formning; Anversspetsens ytterligt småformade mönster, för vilket »mandlarna» äro kännetecknande, äro ofta ordnade i en ståtlig uppställning.³ Först i sammanhang med réseauspetsarna tycks rokokon sätta sin prägel på de numera utomordentligt lätta, mjukt fallande, genom olika bottnar rikt avtonade spetsarna. Mellan dess äktfranska, graciöst osymmetriska ornament slingrar sig dock ofta — man vore frestad att säga: som ett snärjande ogräs — ett naturalistiskt hållet växtmotiv, och i och med denna sträfvän efter natur bär stilen från sin begynnelse fröet till förfall. Tidigast formade av utsökt skickliga tecknare, giva dessa blomslingor, mellan vilka de öppna partierna, »les jours»,⁴ fyllas med växlande och rika bottnar, en pikant, i hög grad charmefylld effekt. Till denna kategori höra såväl dentelle de Bruxelles som dentelle de Malines, under det att i dentelle de Flandre och dentelle de Binche en mera ornamentalt verkan har vunnits i mönstret.

Främst ansedd och utomordentligt högt värderad var bland dessa spetsar point de Bruxelles; de bevarade resterna äga, även i gulnat, fläckat och förstört skick, en underbar förmåga att tjusa. Samma arbeterskor förfärdigade av samma material dentelle de Bruxelles, vars i stycken knypplade delar sammanfogades med sydd eller knypplad réseau. — Dentelle de Malines kännetecknades av en réseau av sällsynt finhet, av kontur-

¹ De båda benämningarna, »point» för sydd spets, »dentelle» för knypplad, blandades från denna period om varandra. En knypplad art såväl som dess réseau, vilka gått under benämningen »point de Flandre», har här kallats »dentelle de Flandre», dess réseau »réseau de Flandre».

² Genom sitt nät av picotförsedda brider står point de Bruxelles på övergången till réseauspetsarna.

³ Hedvig Eleonoras svepning visar flera olika dentelles d'Anvers, några med trots de små formerna praktfullt formade ornament.

⁴ Le réseau = botten, mot vilken mönstret avtecknar sig; les jours = de öppna partierna i detta mönster.

tråd kring mönstrets figurer, av rika »jours» samt av stor skönhet; såväl Malines som Valenciennes (med den över spetsens bredd sträckta réseau) äro knypplade i ett stycke. — Point d'Alençon, likasom point d'Argentan,[†] från början detsamma som point de France, genomgår under tidernas lopp förändringen från icke-bottenspets till bottenspets och sedermera dennas olika stilarter. — Dentelle de Flandre och dentelle de Binche, olika arter av samma typ, äga som åtskillnad en olika réseau; den förra har som botten den täta och mödosamma réseau de Flandre, men »les jours» utfyllda med en rikt växlande »fond de neige». I Binchespetsarna bildar denna réseau, under det att »les jours» kunna vara fyllda omväxlande med réseau de Flandre

POINT D'ALENÇON.
(Tillhör grevinnan Mörner, f. Djurklou.)

eller »fond de neige». — Mindre betydande arter av denna periods spetsar äro Valenciennes och »fausses Valenciennes» (Arras), Lille, Chantilly, dentelles de Paris och blonder, alla knypplade spetsar, vilkas egentliga utformning tillhöra Louis XVI- och den därpå följande perioden.

Icke minst är rokokospetsens karaktär avhängig av modets sätt att anbringa spetsarna. Såväl fichyn och damernas »engageanter» (manschetter) som herrarnas krås och manchetter

[†] »Autre variété du point de France» (Verhaegen). — »Die grösser gemusterten Näharbeiten französischer Barock- und Rokokoart sind mit Vorliebe als Argentans bezeichnet.» (Dreger). — »Tout ce que nous avons dit touchant — — — le point d'Alençon — — s'applique également au point d'Argentan, dont la fabrication est exactement la même que celle du point d'Alençon» (Mme Despierres). — Nära dessa spetsar stod Argentella, enl. Dreger »italienische Nachahmungen der Argentans».

LÄRMESTRALLEN MED PLOTT. FÄHRENNINGEN INLENNINGSKONSTEN, P. VON FERNEN.

fordrade spetsarna yvigt och mjukt fallande. De rika och mångfärgade broderierna å den manliga dräkten inskränkte i betydlig grad bruket av spetsar. Krås och rynkade manschetter, hos damerna mångdubbla engageanter, av stormönstrade spetsar med blommotiv äro synliga å porträttbilder av Boucher, Lorens Pasch d. y., Roslin, Gustaf Lundberg m. fl.

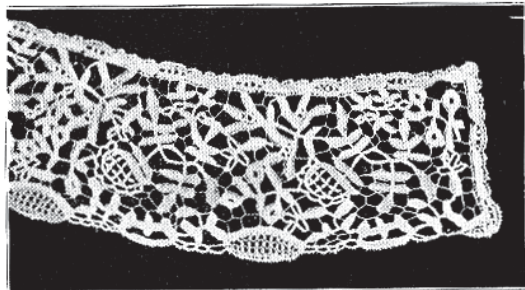
De flandriska rokokospetsarna rönt en oerhörd efterfrågan; knappast någonsin hade spetsproduktionen krävt en så omfattande arbetsstyrka. Hundratusentals écus (1 écu = 3 fr.) kunde utgivas för spetsarna till en trousseau, och de kungliga föregingo med en för våra förhållanden vansinnig spetslyx. Möbler, sänglinne och underkläder smyckades framför allt med spetsar. —

De engelska damerna stodo på intet sätt efter i spetsförbrukning; enorma summor utgavos årligen för flandriska spetsar. En knypplad imitation av point de Bruxelles, kallad point d'Angleterre, tillverkades ursprungligen i Flandern. I ett brev

av år 1713 uppgivas dessa spetsar vara knypplade uteslutande i Brüssel, och en utsago av år 1730 nämner dem »points d'Angleterre de Flandre». En inhemsk produktion får inom hela landet utövara. Bland de främsta

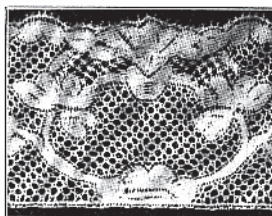
DETALJ AV ETT PORTRÄTT,
MÅLAT AV ROSLIN.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

HONITONSPETS FRÅN 1800-TALET.
(Tillhör fröken Ebba Åberg.)

spetsorterna står Honiton, liksom övriga engelska spetsorter dock icke frambringande någon värdefullt egenartad typ, men flitigt kopierande franska och flandriska förebilder.

Slutstycket: DETALJ AV DENTELLE DE FLANDRE.

B. SPETSARNAS FÖRFALL.

(Omr. 1770—närvarande tid.)

EN STRÄNG och uppkonstruerad stilriktning, rörande sig med ett fåtal motiv, följer på rokokons outtömligt fantasifulla förmåga att gestalta. Med denna period inträda spetsarna i ett skede, kännetecknat av torr fantasilöshet och fattigdom. Lätta och luftiga tyger komma att för dräkterna spela den främsta rollen, och spetsarna sjunka snabbt i skönhet, i tekniskt utförande. Mönstret — tröttsamt småformade motiv i oupphörligt upprepande — sjunker till spetsens ena kant för att låta dess övre yta glest och enformigt utfyllas av ävenledes upprepade småformer. Réseaun övergives för en förenkling därav, den för points sydda, för dentelles knypplade tyllbotten.¹ Med spetsarna tävla applikationer och broderier på tyll. De utsökta points de Bruxelles, ett föregående skedes stolta förtjusning, efterträddes av »applications de Bruxelles». Ludvig XVI:s tid gynnar framför allt dentelles de Valenciennes,² de Chantilly,³ de Paris, de Lille⁴ samt blonderna,⁵ vilka alla under denna period få sin slutliga utformning.

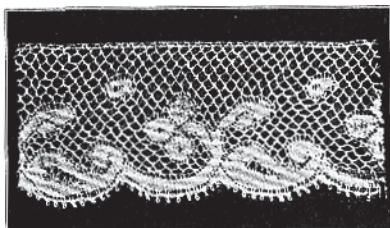
¹ Från omkring 1780.

² Utgången från dentelle de Flandre och Binche, men med mycket enklare réseau.

³ Spetsar av svart silke; samma réseau som i dentelle de Paris.

⁴ Imitationer av Valenciennes.

⁵ Spetsar av vitt (eller ljus = blond) silke; samma réseau som i dentelle de Paris.

DENTELLE DE VALENCIENNES.

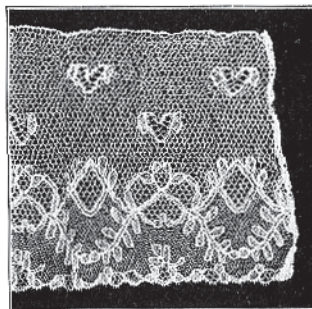
Med revolutionen går i Frankrike tillverkningen vid de flesta äldre spetsorter helt under, och Brüssel, sedermera (efter 1830) huvudort i det nya konungariket Belgien, blir spetshandels huvudort. Mot det under skilda tider uppflammande intresse, varmed spetsframställningen omfattas (av Napoleon

I och kejsarinnan Eugénie), väger tungt den ytterligare försämringen i teknik och material: sedan 1817 den å maskiner fabrikerade tyllen; från år 1833 den som material införda bomullen; slutligen från och med år 1837 de helt maskinvävda spetsarna. Adertonhundratalets smak krävde framför allt växtmotivens naturalistiska gestaltning; »designs, strictly after nature» (Honiton, 1860-talet) blir överallt lösen. Å de moderna föremålen: slöjor, förkläden, schalar m. m., inskränker sig orneringen icke längre till kanten, utan går spetsframställningen över sin befogenhet och blir en hela ytan behärskande ornering — ett avgjort steg från spets till genombrutet arbete.

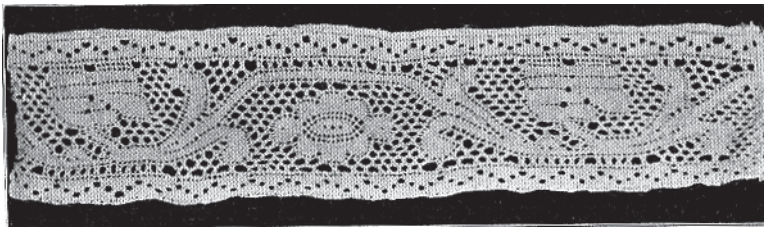
Där spetsar ännu behövas — för sänglinne, underkläder m. m. — komma torchons¹ i bruk: de grova och billiga, av blekt bomullstråd knypplade spetsar, vilka numera äro exportvara i så gott som alla europeiska länder och till vilka måste räknas även våra Vadstenaspetsar under perioden 1870—1903.²

¹ »C'est la plus ordinaire de toutes les dentelles aux fuseaux; sous le rapport de la beauté, de la finesse et de l'exécution, le torchon est certainement la dernière des dentelles. (Verhægen.)

² Endast till en del har senare vadstenaknypplingen höjts från torchons till en värdefullare alstring.

BLONDE.

C. MODERNA SPETSAR.

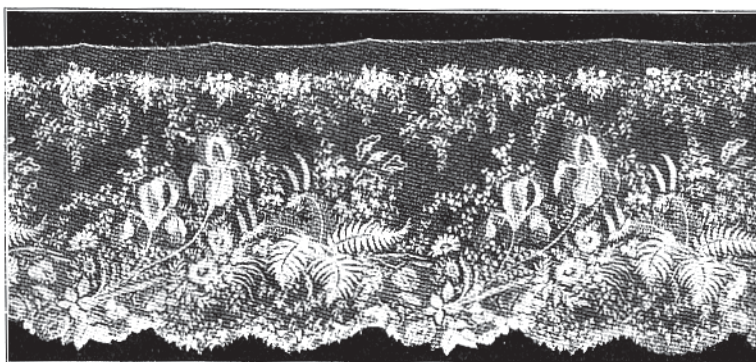
I NÅGRA tiotal av år behärskas spetsmarknaden dels av torchons, dels av prisbilliga avarter av äldre, förnäma typer, bl. a. »application de Bruxelles», framställd å maskinvävd tyllbotten. Våra dagar hava fått bevittna en väckelse, dock icke enbart av godo. En spetsstillverkning, enbart glädjande vad beträffar det tekniska utförandet, men lämnande mycket övrigt att önska i sin konstnärliga hållning, har med all iver igångsatts i de stora kulturländerna: Österrike (Wien), Tyskland (Schlesien m. fl. orter), Ungern, England, Irland, Belgien¹ och Ryssland. En stor del av dessa spetsar, utställda å den stora »Volkskunstaustellung» i Berlin 1909, visade i sin naturalistiska ornamentik en ytterst betänklig svaghet. I Frankrike och Italien, där å en motsvarande verksamhet givits en social prägel — man söker giva arbeterskorna tillfälle till förtjänst inom, icke utom hemmen — har en av gammalt stark förfinad smak hållit fast vid tidigare perioders

Överstycket: ITALIENSK ALLMOGESPETS.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

¹ En mängd nya namn: Duchesse, Bruges, dentelle melangée, guipure de Flandre, guipure de Brabant, guipure Cluny m. fl., beteckna den mängd av nya spetsarter, som man framför allt i Belgien varit angelägen att uppfinna. — »Guipure» betecknade tidigast ett passement (»Cuipure d'or» förekommer redan 1547 i Frankrike), sedermera en spets utan réseau. Verhægen betecknar namnet i dess moderna användande som ett »nom de fantaisie».

mönster och äga spetsarna stort konstnärligt värde. — Även åt allmogespetsarna har man under senaste tider ägnat livligt intresse. De slaviska länderna, Italien, Norge, Finland och ej minst vårt eget land äga inom detta område en skatt av spetsarter, vitt skilda från varandra, men var och en för sig nationellt präglad, kraftigt och ypperlig tecknad.

En verksamhet inom modern spetsframställning, av särskilt intresse för oss svenskar, är den sydda spetsens överförande till vårt land: ett helt nytt företag (sedan 1907) med bestämt filantro-

BRÜSSELSPETS FRÅN 1860-TALET. HAR TILLHÖRT KEJSARINNAN ELISABET AV ÖSTERRIKE.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

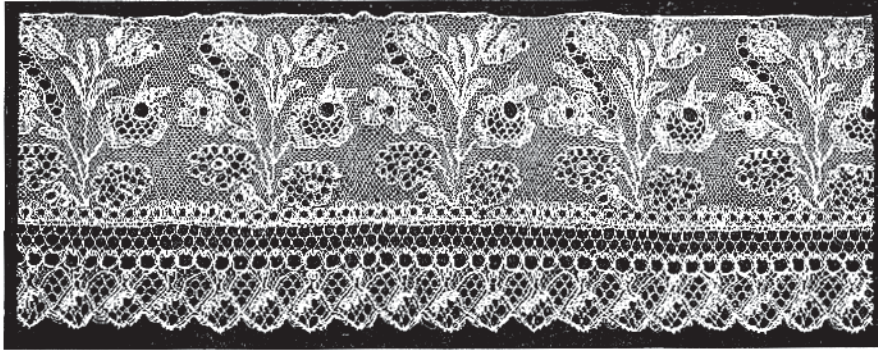
piskt syfte, vilket lyckats över all förväntan. Fru Hilda Lilienberg, under det sista tiotalet av år verksam inom spetsarnas område, valde spetsömnaden — ett arbete vilket alltid tycktes kunna påräkna avgång — för att åt fattiga eller av en eller annan orsak vid sina hem bundna personer skaffa såväl ett intresse som arbetsförtjänst. Den huvudsakligen kopierade spetsarten är den italienska s. k. »point plat», utan reliefer. De vackra och värdefulla spetsarna, ofta i äldre italienska mönster, utställas och försäljas i Föreningens för Svensk Hemslöjd lokaler och i Thyra Grafströms textilatelier (Nord. Komp.). — Ett motstycke äger

denna verksamhet i grevinnan Cavazzas i Bologna företag att
åt de fattiga kvinnorna å hennes gods invid Bologna, senare
även åt andra, skaffa arbete genom spetsömnad. Redan 1905
sysselsatte denna verksamhet över 700 personer. Alstren för-
säljas i Aemilia Ars' lokaler i Bologna.

Slutstycket: DETALJ AV MODERN SPETS FRÅN WIEN.
(Ur Dreger, Entw. der Sp.)

V. DANSKA, NORSKA OCH FINSKA SPETSAR.

A. DANSKA SPETSAR.

TÖNDER¹ och Vadstena äro i Norden de platser, där spetsknyplingen, praktväxten från fjärran trakter, funnit en jordmån och under omsorgsfull vård i århundraden fröjdats med sin blomning.

Av Töndersk »knipling», redan från 1620-talet föremål för kunglig ynnest och 1683² i Kristian V:s förordning om klädedräkten tillåten som prydnad för »Alle i Rangen samt Adelen», äro få tidiga prov bevarade. Bland dessa rester kvarstå dock t. o. m. typer från femtonhundratalet. Dessa och spetsarna i flandrisk senrenässansstil tillhöra en period omfattande tiden till

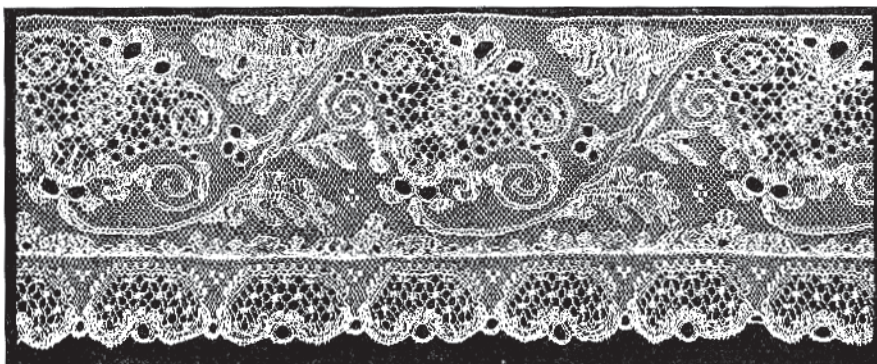

Överstycket: TÖNDERSPETS 1800—1850.
(Ur Hannover, Tønderske Kniplinger.)

¹ Stad i västra Slesvig.

² »Hvide og sorte Kniplinger, som her i Landet gøres.»

sextonhundralets slut, varefter följer den i Tönder mycket verksamma period, då dentelle de Flandre, Binche och Malines jämte deras engelska imitationer tjäna som förebilder. En arbetsstyrka av många tusen personer är, enligt en uppgift av år 1737, tagen i anspråk för dessa spetsar, vilka man genom importförbud av ett något tidigare år sökt skydda. Till Lögumkloster i nordost, till Aabenraa i öster och till Geestlandene i söder sträckte sig denna utomordentligt livliga verksamhet. Som material för spetsarna valdes tidens främsta, den finspunna brabantiska linnetråden. År 1759 beräknades spetsexporten (hu-

TÖNDERSPETS 1800—1850.
(Ur Hannover, Tönderke Kniplinger.)

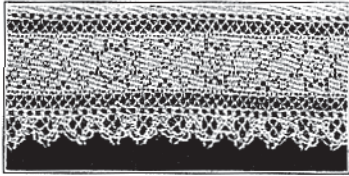
vudsakligen till Tyskland) inbringa en tunna guld. Stadigt steg denna export; dess högsta inkomstsiffra tillhör år 1805.

En tredje period i »Tönderkniplingens» historia, omkr. 1800—omkr. 1850, visar nedåtgående vad beträffar material och utförande, men inom ornamentikens område en ny riktning av avsevärt större intresse än föregående främmande stilriktningar. Tönderspetsen blev modern på den danska allmogekvinnans huvudbonad; spetsen skulle vara bred, billig, men framför allt så rosigt rik i sitt mönster, som något senare (efter 1830) »Hvidsømmen» och »Guldnakkerne».¹ Mönsterframställningen kom i

¹ Hvidsøm = hedebosöm; Guldnakke = den guldbroderade huvudbonaden.

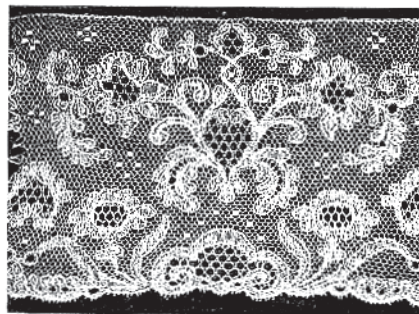
»Kniplepigernes» händer, och dessa förstodo att outtröttligt, friskt och naivt omgestalta den blommande natur, vilken osökt erbjöd dem motiv.

Snabbt sjönk mot århundradets mitt den en gång omfattande och livliga verksamheten. Maskinvävd tyll och maskinvävda spetsar gjorde sitt inträde på spetsmarknaden, arbetslönerna gingo hastigt ner och med dem det tekniska utförandet. Från år 1864 under tyskt herravälde, har tillverkningen sjunkit till tarvliga efterlikningar av äldre spetsar och till 1800-talets mest typiska spetsart, de överallt uppträdande torchons.

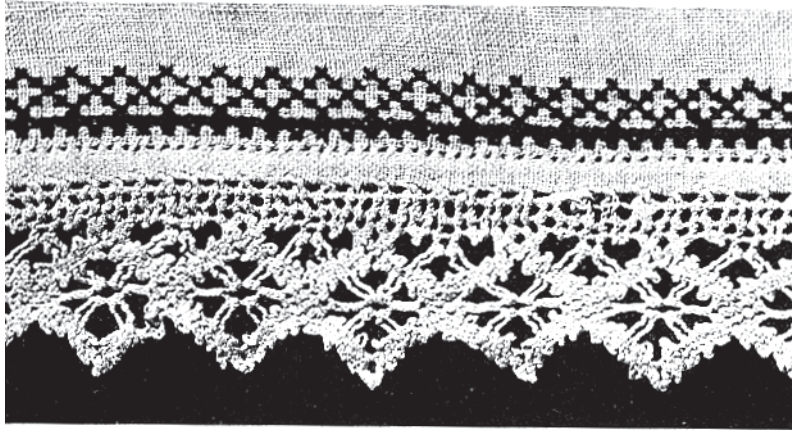

SYDD DANSK ALLMOGESPETS.

Inom den danska allmogekonsten har perioden 1830—1850 att uppvisa en sydd spets, den s. k. »kniplingssyningen»; perioden är inom hedebosömmens historia den främsta, och det är i nära sammanhang med dess rikaste art, »baldyringen», som den tätt sydda, med enkel geometrisk ornamentik sirade spetsen räknar sin förekomst. Som i de tidigaste renässansspetsarna stå här »bård» och udd skilda. I sin egenskap av sydd intager kniplingssyningen en särställning bland de nordiska allmogespetsarna.

Slutstycket: DETALJ FRÅN TÖNDERSPETS 1800—1850.
(Ur Hannover, Tønderske Kniplinger.)

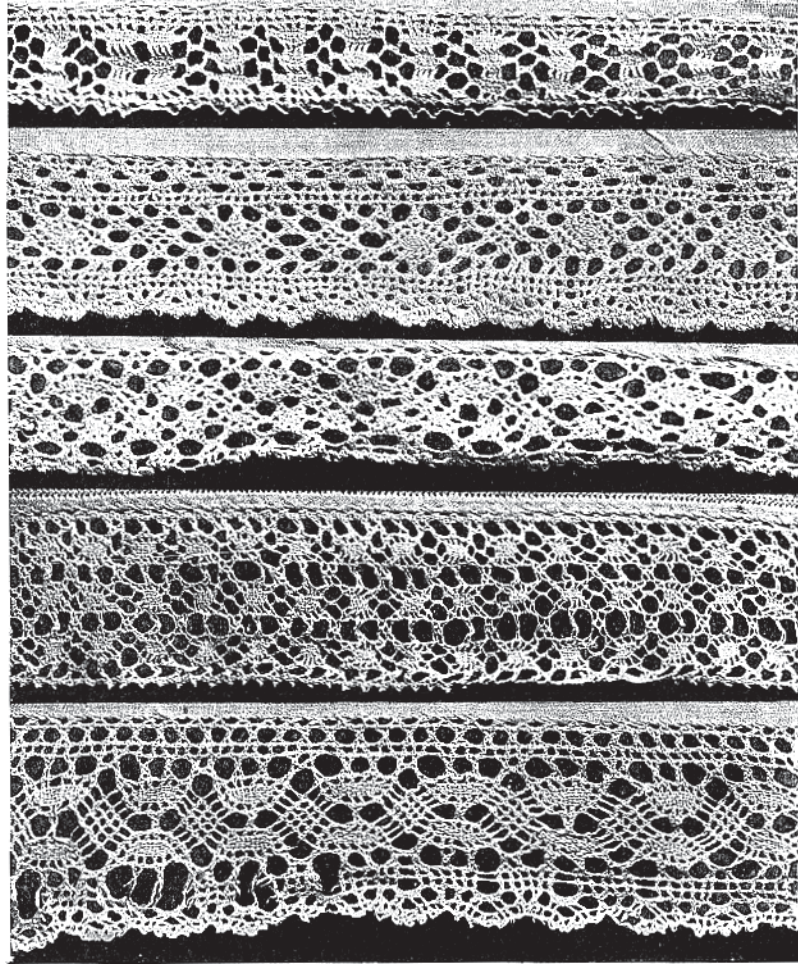
B. NORSKA SPETSAR.

DEN KNYPPLING, som här och där i Norges dalar levt ett obemärkt liv, har i all sin anspråkslösa gestaltning en fullt nationell särprägel. Ett inflytande, av allt att döma från sextonhundratalets förra hälft,¹ har som förebild givit reticellaspetsen, och de norska allmogespetsarna hava senare aldrig avlägsnat sig från denna, en utan botten uppträdande art. Stor likhet kan spåras med mönstren i Le Pompe (Venedig 1562). Telemarken, Hardanger, Romsdalen, Hallingdalen och Sætersdalen, i Nordenfjeldske Norge, Selbo, Sundalen, Rindalen, Tydalen och Stjørdalen hava framför allt frambragt dessa spetsar, oftast avsedda för de rikt

Överstycket: KNYPPLAD SPETS FRÅN HARDANGER.
(Tillhör Nordiska Museet. Ur Nordenfj. K. I. Museums Aarbog 1911.)

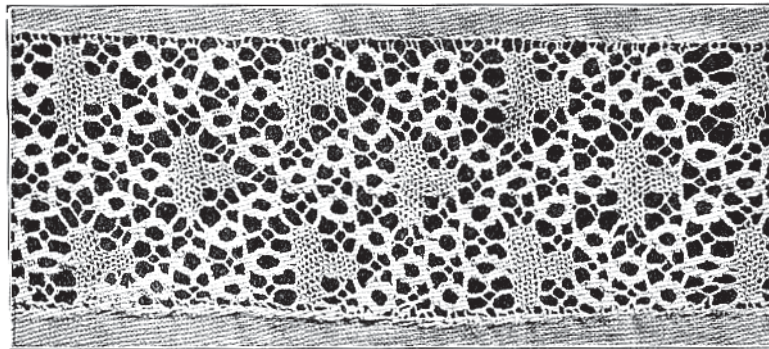
¹ Reticellaspetsar, den ena i samma stil som mönstren i »Le Pompe», den andra av samma typ som spetsen å Gustav Adolfs vid Dirschau år 1627 burna krage, kanta två med reticellabårder utsydda altardukar, troligen under 1600-talet skänkta till norska kyrkor. Norska målningar från 1637 och 1650-talet visa å huvudkudde och lakan renässansspetsar, den förra av sen renässanstyp.

SPETSAR FRÅN SELBO.
(Ur Nordenfj. K. I. Museums Aarbog 1911.)

utsydda föremålen av lärft: »krosklær»,¹ »handklær», »kastplag» m. fl. Enstaka äro de direkta kopiorna av äldre spetsar; hittills fullt enastående den vackra och märkliga mellanspetsen²

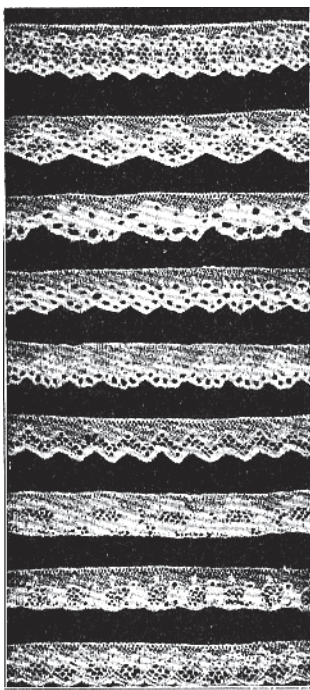
KNYPPLAD SPETS FRÅN STJØRDALEN.
(Ur Nordenfj. K. I. Museums Aarbog 1911.)

från Stjørdalen, med all sannolikhet en förenkling av någon söder om Alperna uppkommen variant av en sextonhundredtals-spets.

¹ Smala, rikbroderade lärftstycken, vilka lades i kors över likkistan.

² Motsvarande sydda mellanstycken från Stjørdalen och Telemarken tillhöra strängt taget de genombrutna sömnader, vilka här på grund av det knappa utrymmet måst utelämnas.

C. FINSKA SPETSAR.

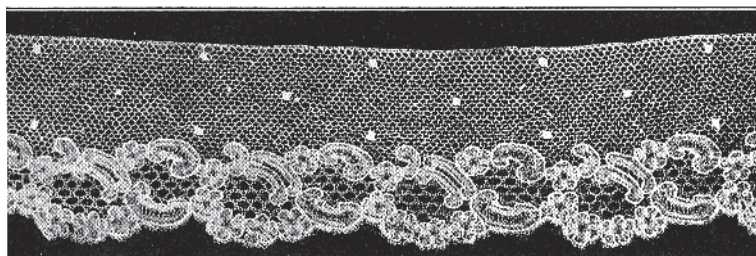

SPETSAR FRÅN RAUMO.

DEN SPETSKNYPPING, vilken sedan nära ett par hundratal av år kan påvisas i Raumo (stad strax norr om Åbo), sedan omkring hundra år i Orimattila (socken nordost om Helsingfors), anses vara härledd från sjuttonhundratalets vadstenaknyppling. Ännu under början av adertonhundratalet var i Raumo denna verksamhet livlig och lönande. Ur det oundvikliga förfall, vilket i textilkonstens historia blir adertonhundratalets föga lysande insats, söker man under det senaste årtiondet att med all kraft förhjälpa det finska spetsarbetet.

En spetsart av fullt nationell prägel tillhör mellersta Karelen (Joutseno socken). Ytterligt enkel i sitt utförande, av tätaste knyppling i färgadt linnegarn och prydd med rader av vita våglinjer, tillhör spetsarten Joutseno-kvinnornas förkläden, med vars präktigt utsydda bårder

den står i närmaste sammanhang. I sin enkla, fasta och färgrika art är den ett ytterligare och glädjande bevis på den outtömliga friskheten och mångfalden i allmogekonstens frambringelser.

VI. SVENSKA SPETSAR.

A. VADSTENASPETSAR.

VADSTENA kloster och den spetsknyppling, vilken längre än man kan minnas tillbaka trivts i staden och dess omnejd, stå enligt traditionen i närmaste samband. Och ännu har här traditionen haft allt att säga; ingen forskning har varken bestyrkt eller förnekat dess vittnesbörd.

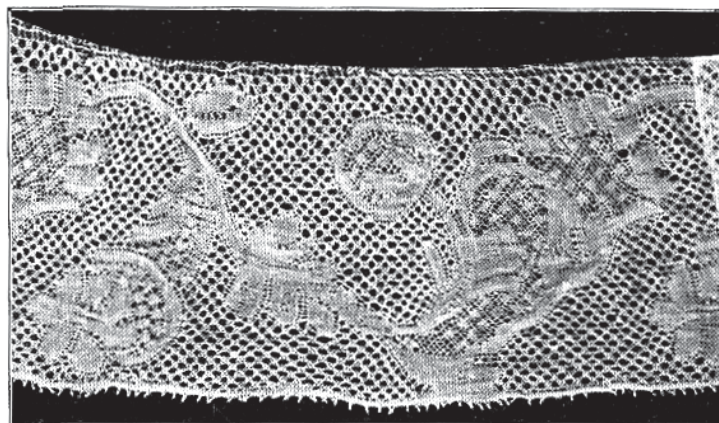
Ännu läser man sig till vadstenaknypplingens historia främst genom studiet av övriga svenska spetsar. Framför allt äro i detta avseende de i Hälsingland, Dalarna, Blekinge och Skåne sedan äldre tider bevarade spetsarna av betydelse, därefter de å sjuttonhundratalets huvudbonader i de norrländska landskapen m. fl. provinser burna spetsarna; slutligen hela den senare, från sjuttonhundratalets slut och adertonhundratalets förra hälft härstammande dalknypplingen. Fullt tillförlitligt låta oss de förstnämnda skönja en tidig period — 1600-talet — då ännu samma enkla, passementliknande typ, vilken i Froschowers mönsterbok så mångfaldigt varierar, var gängse för vadstenaspetsarna och dessa, liksom ännu i innevarande stund, av kringvandrande krämare salubjödros runtom i vårt land. Samma typ, endast med någon variation, återfinnes ej endast i Hälsingland och två dalssocknar

Överstycket: VADSTENASPETS FRÅN VADSTENA KNYPPELSKOLOR.

4-132691. Thorman, Äkta spetsar.

(Ore och Gagnef) utan även i Blekinge och Skåne, vilket tyder på en redan den tiden väl och omtänksamt ordnad försäljning. — De utsökta sjuttonhundredalsspetsarna med den förnäma botten »réseau de Flandre», senare »nålhålsbotten», kunna även med full säkerhet antagas vara utgångna från Vadstena och typiska för dess sjuttonhundredalssproduktion. Och slutligen äger man i den senare dalknypplingen, så tydligt härledande sig från samtida vadstenaknyppling, en ombildning av densamma från sjut-

VADSTENASPETS Å »STYCKE» FRÅN HÄLSINGLAND.

tonhundredalets slut och det begynnande adertonhundredalets. Vadstenaknypplingen, aldrig själv varken egenartad eller nationellt präglad, har likväl blivit mer än en förmedling mellan en utländsk konstart och svenska avnämare bland alla stånd. Där konstnärlig begåvning hos vår allmoge blott väntade en impuls för att omsättas i självständig verksamhet, blev den salubjudna vadstenaspetsen denna impuls, fröet, som, fallet i god jord, spirade, blommade och bar frukt.

Mellan den danska Tönder-produktionen och vår vadstenatillverkning äro jämförelsepunkterna många. Från ett och samma utländska spetsland (Flandern) utgå förebilderna; som enbart ar-

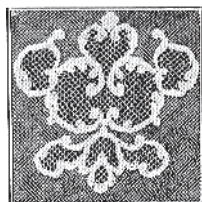
betssätt uppträder knypplingen. Man nöjer sig med att fulländat kopiera typ efter typ och genomgår således den knypplade spetsens hela utvecklingsgång från de passementartade äldre spetsarna och reticellaspetsarna till den senare renässanstypen, de första bottenspetsarna, rokokons graciösa spetsarter, de stela och fantasifattiga Louis XVI-spetsarna — var och en i sin art ett fulländat konstverk — till dess knypplingen slutligen, efter 1800-talets naturalistiska, men väl utförda arter, med ens sjunker till torchonspetsens från all konstutövning fjärran stående grova tarvlighet. Det företräde vår vadstenaknyppling bör äga i ålder uppväges av den kungliga ynnest, vilken tidigt kom Tönderknypplingen till godo.

Kunglig ynnest lyste dock över den fina gamla vadstenaknypplingen i dess sista dagar. Drottning Lovisa intresserade sig varmt för och uppmuntrade densamma. Material och mönster av bästa beskaffenhet införeskrevos. För nuvarande änkedrottningen av Danmark beställdes vid hennes bröllop en dräkt med volanger, näsduk, solfjäder m. m. av vadstenaspetsar. Tack vare detta intresse behöllo vadstenaspetsarna skönhet och charme intill det begynnande sjuttioalet.

Från en period omfattande sjuttonhundratalet i dess helhet äga vi en myckenhet av vadstenaspetsar, om också dessa som studiematerial ovärderliga rester knappast ännu blivit för forskare tillgängliga. En spetsutställning i Stockholm år 1904, vid vilken ej endast kungliga personer och offentliga samlingar uppträdde som utställare, utan till vilken även en mängd enskilda personer bidrogo, lät bl. a. en del dyrbara vadstenaspetsar komma i dagen. Att döma av denna sjuttonhundratalets produktion hava främst Malines, dessutom Lille-spetsarna varit vadstenaspetsarnas närmaste förebilder. Med de senare Lille-spetsarna är den mera mödosamt framställda botten övergiven för den enklare tyllbotten.

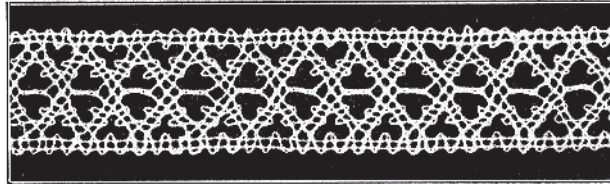
Men våra vadstenaspetsar hava icke i hela sin omfattning stannat vid de grova torchons, till vilka produktionen inemot år 1870 nedsjönk. Redan under 1900-talets första år (1903) började på detta område genom fru Ingeborg Petrellis verksamhet

samma målmedvetna och kraftiga arbete, som några årtionden tidigare lyft vår svenska textilkonst ur sitt förfall. Som förebilder valdes utsökta äldre exemplar, framför allt sådana med réseau de Flandre och nålhålsbotten. Materialfrågan, svårare än någonsin att lösa, då numera en fullgod, oförfalskad och handgjord vara så sällan står att erhålla, fick först efter otaliga svårigheter sin lösning. Som produktionsorter valde man de platser, där av ålder knypplingen ansetts stå högst, Fifvelstads och Hagebyhöga socknar.¹ Endast som undantag har man låtit teckna nya mönster, men därvid varit lycklig nog att få sådana, som i sin graciöst ornamentala stil nära ansluta sig till rokokons främsta spetsmönster. Som mönstertecknare för de fullt moderna vadstenaspetsarna står fröken Selma Giöbel. Från den förfärande naturalism och därav följande stillöshet, vilken behärskar utländsk modern produktion, har man förstått att taga fullt avstånd. Tack vare denna betydelsefulla insats i vårt svenska spetsarbete intaga våra vadstenaspetsar i innevarande stund åter den rangplats, till vilken de flesta av utlandets spetsivrare på långt när icke mäktat lyfta sina respektive länders moderna alstring.

Slutstycket: DETALJ FRÅN MODERN VADSTENASPETS.
(Komponerad av Elsa Enqvist.)

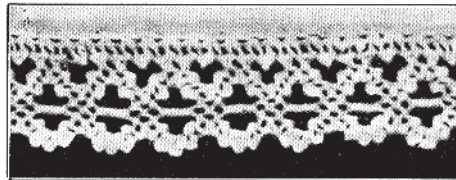
¹ Samtliga skolor kallas »Vadstena knyppekolor».

B. ALLMOGESPETSAR.

I ETT nordiskt och vintermörkt land, under starka och sträva händers grepp, av lin, mognat i den korta sommarens ljusning, blommar den svenska allmogespetsen fram. I en del särmärken slutande sig till sina förebilder, vadstenspetsarna, i den strängt ornamentala formgivningen typiska allmogearbeten, äga dessa spetsar, vuxna ur en fantastisk läggning, en ren och stark formkänsla, en fågning, vilken man med glädje erinrar sig som äkta svensk.

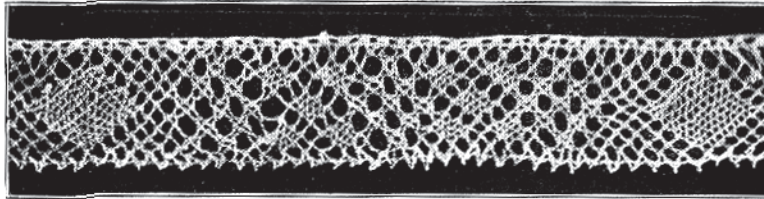
För den äldsta i Sverige kvarlevande spetsstypen (»Ovanåkersspetsen», även funnen i Dalarna, i Blekinge och i Skåne), kan icke med säkerhet påvisas nationellt ursprung; för dess egenkap av vadstenspets talar typens renhet och en förekomst å skilda områden i vårt land. Tidigt har dock denna spets givit uppslag till en allmogespets, smalare, finare och därmed mera ägnad att smycka dräkterna.¹ På äldre lärftsföremål i

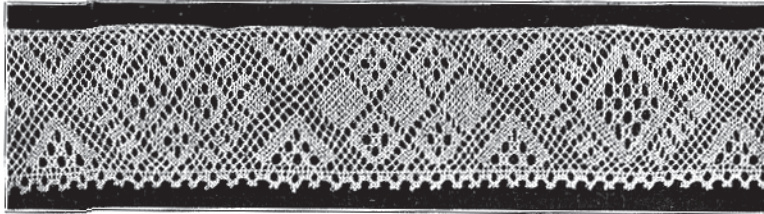
GAMMAL BLEKINGESPETS.

Överstycket: GAMMAL HÄLSINGESPETS, »OVANÅKERSSPETS».

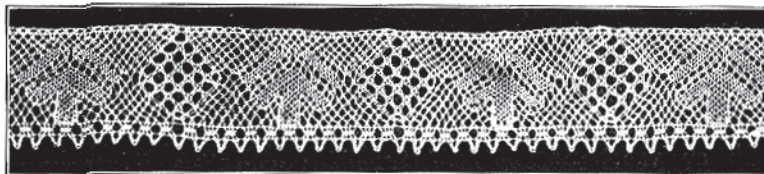
¹ Ofanåkers- liksom orespetsen var, som en präktig dekoration, infälld i »kransasängens» å innerväggarna uppfästade linnebonader; blekinge- och skåncspetsarna smyckade »pudavar».

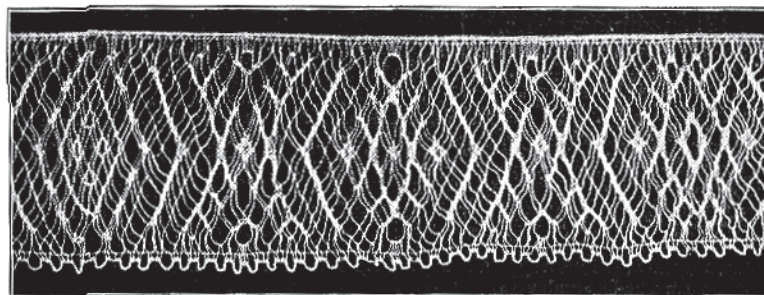
GAMMAL DALSPETS.
(Tillhör fröken Otilia Adelborg.)

SPETS FRÅN ORSA.
(Tillhör fröken Otilia Adelborg.)

SPETS FRÅN LEKSAND. TIDIGARE TYP.
(Tillhör fröken Otilia Adelborg.)

SPETS FRÅN RÄTTVIK, »SPIRTUS».
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

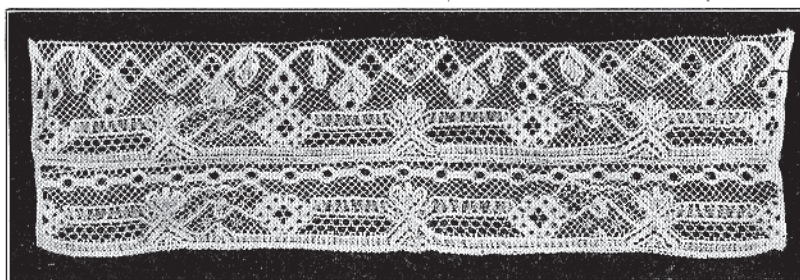
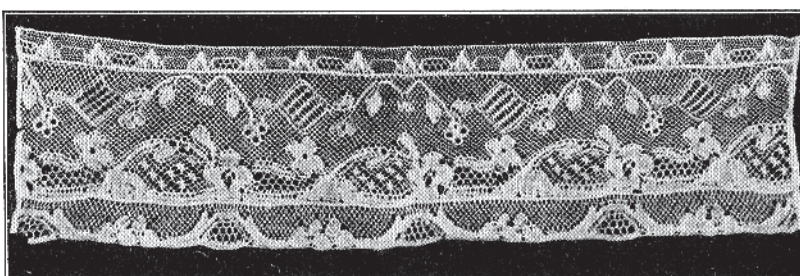
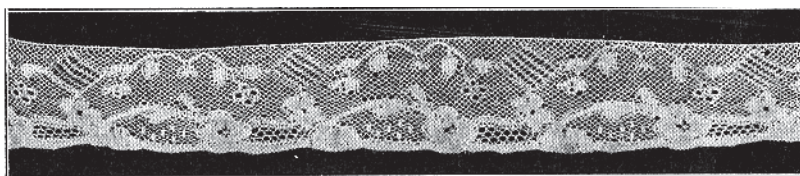
skilda trakter, Dalarna, Småland, Skåne, Blekinge, återfinner man densamma. Om denna knyppling av ett tidigt datum har, egendomligt nog, ingen tradition bibehållits. Från karaktären av icke-bottenspets har typen aldrig avlägsnat sig. Dess ornamentik är av en ytterlig enkelhet.

En följande, andra period av svensk allmogeknyppling omfattar smala, enkelt ornerade spetsar, där förebildens — en vadstenaspets — réseau ombildats till ett enkelt rutnät. Rester av denna knyppling, troligen en gång allmän i hela vårt land, äro ännu flerstädes i behåll. Karaktäristisk för denna periods spetsar är frånvaron av konturtråd.¹ Som en utveckling av denna spetstyp får man anse en grupp av senare spetsar, alla arter av samma typ och alla saknande konturtråd: spetsarna i Rättvik-Boda,² Orsa, Leksand — de tidigare — och Bjursås. Den enkla botten är gemensam för dem alla med undantag av Rättvik- och Boda-spetsarna, vilka på grund av den önskade glesheten och av parens fåtal fått sin botten förändrad till ett slags långa, tvinnade brider.

Dalknypplingens tredje period ingår i en tid, vilken man ännu erinrar sig hava hört omtalas. I minne äro även försäljerskorna av de vadstenaspetsar, vilka i stort antal återfinnas på äldre hattar från Mockfjärd och Gagnef. Av största intresse är att se den gradvisa övergången från vadstenaspets till en för en dal- »hatt» lämpad dylik spets, sedermera dennas kopierande av en allmogekvinna — med all den noggrannhet man utan pappersmönster och med ett fåtal nålar förmådde åstadkomma — till den ur en fortsatt knyppling utgångna typen, där ännu anordningen är densamma, men varje detalj fått en självständig, karaktärfull och kraftig omgestaltning. Den så uppkomna typen, vilken i Gagnef och Mockfjärd direkt kan i hela sin övergång påvisas, varierar i Floda och Leksand (den senare typen), för vilka spetsar man har att tänka sig samma ursprung. Botten samt konturtråd äro för dem alla gemensamma.

¹ En gammal flodaspets av denna typ har dock konturtråd.

² Rättvik och Boda ägde, som sammanhörande socknar (moderförsamling och kapell) med få variationer samma spetstyp. Samma förhållande rådde mellan Mockfjärd och Gagnef.

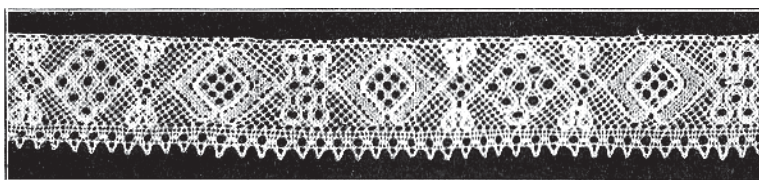

»TYSK KRONA» I VADSTENASPETS, I VADSTENASPETS FÖR DALHATT
OCH I DALSPETS.

Enkelt och kraftigt formad, dekorativ och egenartad gentemot vadstenaspetsen med dess mjuka behag, varierades dalspetsen med en outtröttligt spelande, fyndig fantasi. Där i vadstena-knypplingen det stuckna pappersmönstret tvingade in på en given väg, leddes allmogeknypplingen enbart av en inneboende känsla för ornamentikens krav. Inom dessa gränser skapade fantasien fritt. Markens växter, dräktens och boningens småting, älvvattnets glidande båtar diktades och lektes till mönster. Ännu

i dag fortlever uttrycket: »dikta en spets». Mot ett litet fåtal mönster i de övriga socknarna står en outtömlig mångfald i Mockfjärd, Gagnef och Floda.

Utan undantag hava dalspetsarna smyckat dräkten. Huvudbonader och halskläden, de högre ståndens graciösa spetsssmyckade sjuttonhundredratalsplagg, fingo hos allmogen i en mera stramt enkel typ sina efterföljare. I bredd, längd och anordnande skiftade bruket i de olika socknarna. Så utvisade den av tre olika stycken sammanfogade gagnef- och mockfjärdsspetsen att dess bärarinna tillhörde de mera förmögna; så yvade sig skira och breda spetsar kring bjursås- och ålkvinnornas ansikten; så hade det fattigare mockfjärdsofket för sed att bära kortare

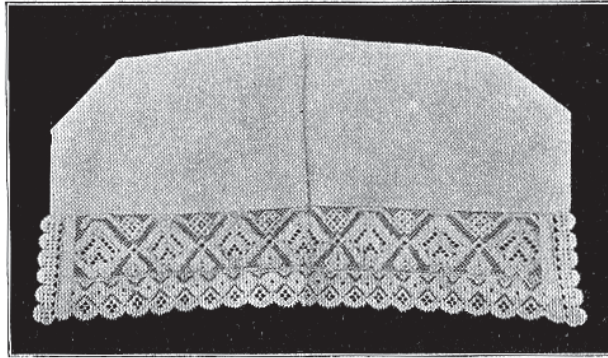

SPETS FRÅN LEKSAND. SENARE TYP.
(Tillhör fröken Ottilia Adelborg.)

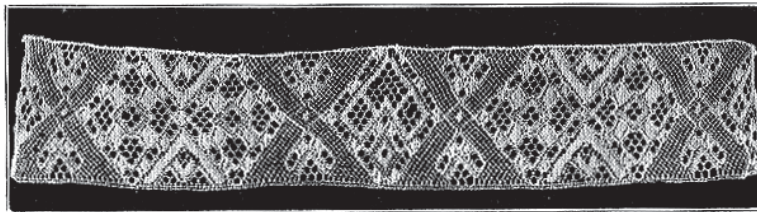
spets å kvinnohatten än de välbärgade gagnefborna. Under senare årtionden hava mockfjärdkvinnorna försett sina grannar i Gagnef med spetsar; men under det att de för eget bruk knyplade tätare och »grannare» (=finare), höllos mönstren för gagnefkvinnornas större hattar öppnare och glesare. För varje hatt var spetsen enkom beställd, och att kring ett »mittkrus»¹ anordna det övriga mönstret försummades aldrig. Spetsarna, liksom »silkesbanden» i Leksand smala och enkla i mönster vid adertonhundredratalets början, utvecklades i bredd och ornamental rikedom, till dess de vid århundradets mitt under ett par årtionden stodo på sin höjd. Med allmogedräktens bortläggande försvinna de och upphör knypplingen i de flesta socknar.²

¹ Krus = mönster.

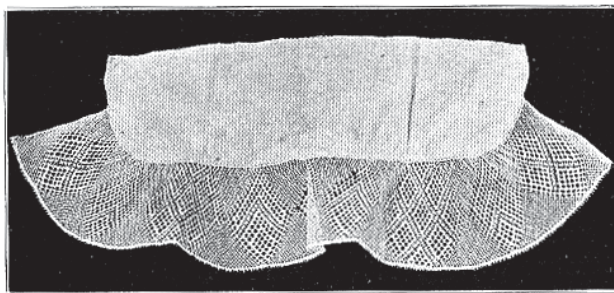
² Handarbetets Vänner upplivade redan år 1878 genom beställningar knypplingen i Mockfjärd, år 1904 knypplingen i Rättvik.

HATT FRÅN FLODA.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

SPETS FRÅN ÅL.
(Tillhör fröken Maria Adelborg.)

BJURSÅSHATT.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

Mocktjärd- och gagnefkvinnorna värdera högt, bruka och bära ännu till sin präktigt färgrika dräkt spetshattar enligt äldre mod. Den, som i Gagnefs kyrka, i julljusens sken sett en brokig och böljande allmogeskara eller betraktat bröllopståget, som långsamt skrider fram under »långgattus» björkar, har sett spetshat- ten buren till dräkten i densamma finaste och rikaste skiftningar.

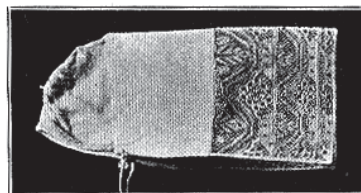
Nutida Gagnefknyppling står på sin höjd i Ottilia Adelborgs

»GAGNEFS KYRKA.»
Komponerad av Ottilia Adelborg.

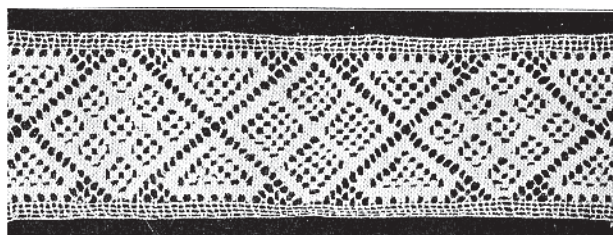
knypplenskola, där en utomordentligt säker smak givit spetsarna den konstnärliga hållningen, det utsökta utförandet och det överlägsna material — handspunnen lintråd —, vilket utmärkte äldre spetsar. De flesta bland dessa tjäna, med ytterligt få undantag, som förebilder. En avdelning äger denna verksamhet inom den till Leksand hörande Djura kapellsocken. Detta har för leksandsknypplingen haft till följd en ytterst betydelsefull insats. Alstren från dessa knypplenskolor försäljas genom Föreningen för Svensk Hemslöjd i Stockholm.

Även i Mocktjärd fortgår, numera med verksamheten knuten enbart till en knypplenskola, knypplingen enligt gammal tradition; också här har man förmått att hålla spetskonsten — alltjämt ansedd som Dalarnas främsta — på sin högsta höjd.

GAGNEFHATT.

* * *

SPETS FRÅN DELSBO.

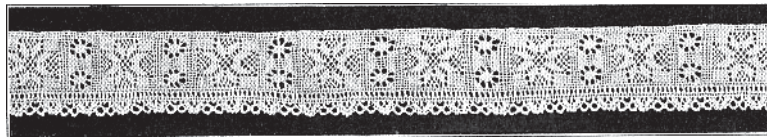
En tillfällig förbindelse med Nordtyskland har till Delsbo socken i Hälsingland infört en spetsart. Knypplad av grov, oblekt linnetråd med riklig tillsats av rött, har denna spets, dekorativ i all sin ytterliga enkelhet (ingen botten förekommer), ofta prydd med en frans, smyckat sängens linneförråd af kuddhuvor och hänglakan. — De spetsar av äldsta typ, som under de senaste åren funnits i sydvästra Hälsingland («Ofvanåkersspetsen» m. fl.), hava genom fru Bricken Gyllenhammars omsorg tillvaratagits; de föreligga numera i utsökt väl framställda kopior av blekt eller oblekt linnetråd. En art, närmast lik det mönster, som i Froschowers bok angives som »Goldmodel», har man, fyndigt anknyttande till en fyrahundraårig tradition, låtit återuppstå i guldtråd.

*   *

*

Rester av en länge förgäten spetsknyppling i Blekinge återfunnos första gången vid den stora utställningen för Bräkne härad i Karlshamn hösten 1912. Med undantag av den ovan nämnda breda och grova spetsen, anbragt som kuddhuva, tillhörde alla de övriga spetsarna dräktdelar, främst »förningsdukar» och »lommetörklän». Å ett av dessa spets Smyckade plagg var insytt årtal 1802. Dessa senare spetsar tillhörde två skeden: ett äldre, redan omtalat och ett senare, visande tydligt inflytande från vadstenaspetsar. Med stor energi och målmedvetenhet upptogs redan samma höst arbetet att å denna grund-

val återuppbygga den gamla blekingska spetsknypplingen. Själens i det av många svårigheter mötta men orubbligt genomförda företaget var Hilda Landgren,¹ som här offrade det sista av ett nit, vilket för Blekinge hemslöjd i dess helhet burit så oskattbart rika frukter.

SPETS FRÅN SKÅNE.

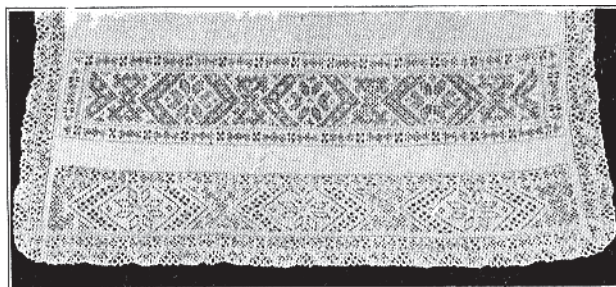
Sydligast i Sveriges land har, under gynnsammaste villkor, uppvuxit en textilkonst, i prakt och rikedom icke ägande sin like inom landet. Dess spetsar äro av utomordentligt stort intresse.

Icke någon spetsart, men en genombruten sömnad — den trädde allmogehälsömmen — tycks hava tjänat som förebild för de skånska spetsarna.² Deras täthet var i äldre exemplar att förlikna vid de flandriska sextonhundredtalsspetsarnas. Knappast någonsin har en annan spets i samma grad ägt så mycket av tät och fast vävnad. Detta är en sida av den skånska spetsens stora skönhet; ornamentikens stränga hållning, ett rörligt fantasispels tusen växlande detaljformer, utförandets säkra och fasta grepp, materialets mjukhet och glans de övriga. Präglad av starkaste egenart uppträder denna spetsart, den mödosammaste, praktfullaste och yppersta inom svensk allmogekonst. Vadstena-spetsen, med all säkerhet salubjuden i dessa trakter³ som i Skånes nordligare, har icke i minsta mån förmått att påverka densamma. — Dess starkt med tekniken sammanhörande ornamentik inrymmer även figural framställning och ett vegetativt motiv — den skånska textilkonstens älsklingsblomma — tulpanen.

¹ Död i april 1913.

² Som vid övrig svensk allmogeknyppling har här aldrig använts mönster.

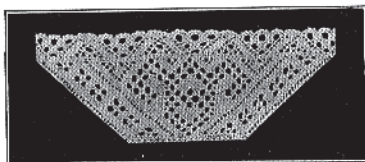
³ Spetsarten tillhör sydöstra Skåne.

»KLUTABAND», SMYCKAT MED HÅLSÖM OCH SPETS.
(Tillhör Handarbetets Vänner.)

Å de mångfaldiga plaggen av tung och glänsande hemvävd lärft brukades de skånska spetsarna. Man finner dem å dräk- tens praktplagg: skjortor, skördedrakter, klutar, hyekläden, lom- metörklän, liksom å övriga praktföremål: förningsdukar, lakan, sängkappor m. fl., oftast förbundna med praktfulla genombrutna sömnader.

Mån om att smycka sitt linneförråd, har den skånska allmoge- kvinnan aldrig upphört att knyppla. Obruten har här en tra- ditionell konstutövning mäktat fortgå under tider, vilka i övrigt medfört död åt allt blomstrande konsthantverk; i hög grad till- kommer detta en enskild person, grevinnan Hedda Ehrensvärd på Tosterup. Hennes strävan liksom hennes framgångar delades senare av Handarbetets Vänner, vars insats för vår textila all- moglekonst i dess helhet varit av så oberäkneligt stor betydelse.

Slutstycket: DETALJ AV SKÅNSK SPETS MED TULPANEN.

LITTERATUR.

- OTTILIA ADELBERG: »Om spetsar.» Bonniers månadshäfte, april 1908.
— »Spetsknyppling i Gagnef och i Mockfjärds kapellförsamling.» Svenska Slöjdföreningens tidskrift, II, 1905.
- HANS DEDEKAM: »Nordiske Kniplinger.» Nordenfjeldske Kunstindustrimuseums Aarbog 1911.
- M:ME G. DESPIERRES: Histoire du Point d'Alençon. Paris 1886.
- MORIZ DREGER: Entwicklungsgeschichte der Spitze. II uppl. Wien 1910.
— Die Wiener Spitzenausstellung 1906.
- TINA FRAUBERGER: Handbuch der Spitzenkunde. Leipzig 1894.
- C. FRANKENHAEUSER: Spetsknypplingen i Raumo.
- EMIL HANNOVER: Tønderske Kniplinger. Köpenhamn 1911.
- GEORG HIRTH: Kulturgeschichtliches Bilderbuch.
Nationalmusei samling av fotografier efter porträtt.
- INGEBORG PETRELLI: Spetsutställningen i Stockholm 1904. Meddelande från Svenska Slöjdföreningen 1905.
— Anteckningar ur räkenskaperna för H. K. M:ts Klädecammar 1607—1624.
- MRS BURY-PALLISER: A history of lace. London 1875.
- ELISA RICCI: Antiche trine italiane.
- PIERRE VERHÆGEN: La dentelle et la broderie sur tulle. Bruxelles 1902.
-

FÖRTECKNING ÖVER MÖNSTERBÖCKER.

(I huvudsak efter uppgifter i Entwicklungsgeschichte der Spitze.)

- PETER QUENTEL. Köln 1527.
ZOPPINO: »Esemplario». Venedig 1530.
TAGLIENTE: »Esemplario Nuovo». Venedig 1531.
PAGAN: »Opera nuova». Venedig 1546.
G. A. VAVASSORE (VALVASSORE?). Venedig 1552.
PAGAN. Venedig 1554.
»La gloria e l'honore di punto tagliato e punto in ære.» 1558.
G. A. BINDONI. Venedig 1559.
FROSCOWER: »New Modelbuch.» Zürich 1561—62.
»Le Pompe.» Venedig 1562. (Föreg. upplagor 1557 o. 1559).
CALEPINO. Venedig 1563.
D. DE FRANCESCHI: »Fede.» Venedig 1564.
OSTAUS: »La vera perfettione.» Venedig 1567.
F. DA VINCILO. Paris 1587.
— fjärde uppl. Turin 1589.
G. CRIVELLARI. Padova. Ungefär samtidig.
G. FRANCO: »Nuova inventione.» Venedig 1596.
SIEBMACHER: »Modelbuch.» Nürnberg 1597.
CESARE VECELLIO: »Corone delle nobile e virtuose donne.» Venedig
1592—1597.
I. C. PARASOLE: »Studie delle virtuose donne.» Rom 1597.
— »Pretiose gemme.» Rom 1600.
J. FOILLET: »Neue Modelbuch.» Mömpelgard 1598.
L. GARGANO: »Pretiose gemma.» 1600.
»Schön neues Modelbuch.» Frankfurt a. M. 1601.
MIGNERAC. Paris 1605.
W. HOFFMAN: »Newes Vollkommenes Modelbuch.» Frankfurt a. M.
1605.
»Schön neues Modelbuch.» Frankfurt a. M. 1607.
I. C. PARASOLE: »Teatro delle nobile e virtuose donne.» Rom 1616.
P. P. FOLLI: »Ghirlanda.»
LUCREZIA ROMANA: »Corona.» Venedig 1625.

NORDISKA MUSEET
MÖBLER
I AFDELNINGEN FÖR DE
HÖGRE STÄNDEN

100 PLANSCHER DÄRAF 16 I FÄRG

MED TEXT AF
GUSTAF UPMARK

Detta arbete omfattar inalles fyra häften:

- I. RENÄSSANSEN och BAROCKEN. Pris 7 kr.
- II. ROKOKON. Pris 7 kr.
- III. GUSTAVIANSKA TIDEN. Pris 7 kr.
- VI. EMPIREN. Pris 7 kr.

»Denna vackra bok är värd uppmärksamhet ej blott därför att den utgör det första för allmänheten synliga resultatet af arbetena på en vidlyftig publicering i bild af Nordiska museets bästa skatter, utan äfven och närmast för dess egna goda egenskapers skull, som ge läsaren de bästa tillfällen att göra bekantskap med ett i och för sig högintressant kultur- och konstslöjdhistoriskt ämne.

Det är en bok som är värd att studeras och som för hvar och en intresserad torde komma att bli en högt skattad hjälpreda lika mycket genom sin lättlästa, instruktiva text som genom de rikhaltiga, framstående planscherne.» S. WALLIN i DAGENS NYHETER.

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

Pris 2 kr. 25 öre.